

LANDINRICHTING BENEDEN EGGE

Cijfers en meningen uit de landbouw

September 1997

SIGN: L27-596
EX. NO: C
MLV:

Landbouw-Economisch Instituut (LEI-DLO)
Afdeling Structuuronderzoek

	Blz.
5. VISIE VAN LANDBOUWERS IN BENEDEN EGGE	41
5.1 Inleiding	41
5.2 Gebiedskenmerken	41
5.3 Bedrijfskenmerken	42
5.4 Landinrichting	43
5.5 Landbouw	46
6. AANBEVELINGEN	48
LITERATUUR	51
BIJLAGE	53
1. Nederlandse grootte-eenheid	54

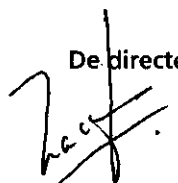
WOORD VOORAF

In Zuidwolde zijn eind 1996 voor drie aan elkaar grenzende landinrichtingsgebieden - Beneden Egge, Zuidwolde-Noord en Zuidwolde-Zuid - de drie landinrichtingscommissies tegelijk geïnstalleerd. De commissies zijn verantwoordelijk voor de voorbereiding en de uitvoering van de landinrichtingsplannen. In de voorbereiding is onder andere behoefte aan actuele informatie over de landbouwkundige situatie in de gebieden. Verder willen de commissies de visie vanuit de landbouw vernemen op een aantal vraagstukken, zoals toekomstperspectieven van de landbouw en de wensen van de landbouw ten aanzien van de landinrichting. Dit was de aanleiding voor de Dienst Landelijk Gebied Drenthe (DLG Drenthe) een onderzoek te laten verrichten door het Landbouw-Economisch Instituut (LEI-DLO). Het onderzoek is vastgelegd in de volgende rapporten:

- Landinrichting Beneden Egge (Mededeling 596)
- Landinrichting Zuidwolde-Noord (Mededeling 594)
- Landinrichting Zuidwolde-Zuid (Mededeling 595)

Het onderzoek is besproken met dhr. A. Albers, Mw. J. Koopman en dhr. B.L. Schaap van DLG Drenthe. De inventarisatie van de bedrijven en de verzameling van de gegevens over de landbouwstructuur zijn verzorgd door Mw. C.M. de Zwijger-de Brabander. De interviews zijn afgenomen door Mw. E.A.J. Zwambag en dhr. M.J. Voskuilen.

In het bijzonder wil ik de geïnterviewde agrariërs bedanken voor hun medewerking.

De directeur,

L.C. Zachariasse

Den Haag, september 1997

LEESWIJZER

Dit rapport gaat over Beneden Egge. In hoofdstuk 1 worden de achtergrond, het doel en de aanpak van het onderzoek behandeld.

In hoofdstuk 2 zijn de ontwikkelingen in de landbouw in het hele gebied Zuidwolde beschreven, waarbij een vergelijking is gemaakt met de ontwikkelingen in het Noordelijk Zandgebied. Hoofdstuk 3 is gewijd aan de huidige positie van de landbouw in Zuidwolde, waarbij wederom het Noordelijk Zandgebied fungeert als vergelijkingsgebied. In hoofdstuk 4 zijn een aantal kenmerken van de landbouw in de drie landinrichtingsgebieden - Beneden Egge, Zuidwolde-Noord en Zuidwolde-Zuid - met elkaar vergeleken. Alle drie de hoofdstukken (2,3 en 4) zijn gebaseerd op de gegevens van de Landbouwteeling.

In hoofdstuk 5 wordt de visie van de landbouw in Beneden Egge op de landinrichting en de landbouw in het gebied verwoord, op basis van interviews met agrariërs uit het gebied. Hoofdstuk 6 is ingeruimd voor een aantal aandachtspunten en aanbevelingen ten aanzien van de landinrichting in Beneden Egge.

Het gehele onderzoek in Zuidwolde is vastgelegd in drie rapporten, die bestaan uit een gelijklopend deel (hoofdstukken 2, 3 en 4), en een gebiedsspecifiek deel (samenvatting, hoofdstukken 5 en 6). Om snel een indruk van het onderzoek te krijgen, kan de samenvatting worden gelezen (gele bladzijden). Meer gedetailleerde informatie over Beneden Egge is te vinden in de hoofdstukken 4, 5 en 6. Samen met de hoofdstukken 1, 2 en 3 kan de lezer zich een compleet beeld vormen van het onderzoek.

SAMENVATTING

Achtergrond en doel

De landinrichtingscommissies voor Beneden Egge, Zuidwolde-Noord en Zuidwolde-Zuid zijn eind 1996 gelijktijdig geïnstalleerd. Zij zijn belast met de voorbereiding en uitvoering van de landinrichtingsplannen voor deze drie aan elkaar grenzende gebieden in Zuidwolde. Daarbij is onder andere behoefte aan actuele gegevens over de landbouwkundige situatie in de gebieden. Ook willen de commissies graag weten hoe de boeren in de verschillende gebieden denken over de landinrichting en de landbouw. Dit was de aanleiding om voor de Dienst Landelijk Gebied Drenthe het Landbouw-Economisch Instituut (LEI-DLO) onderzoek te laten verrichten.

Het doel van het onderzoek is het geven van inzicht in de recente ontwikkelingen en de huidige positie van de landbouw in het landinrichtingsgebied Zuidwolde, en in de visie vanuit de landbouw op de landinrichting en de landbouw in het gebied.

Aanpak en rapportage

Voor 1988 en 1996 zijn de landbouwbedrijven in de gebieden geïnvventariseerd. Met behulp van de Landbouw telling zijn vervolgens enkele kengetallen over de landbouwstructuur geselecteerd. Het Noordelijk Zandgebied fungeert in de studie als vergelijkingsgebied. Voor de visie vanuit de landbouw zijn acht agrariërs per landinrichtingsgebied geïnterviewd.

Het gehele onderzoek in Zuidwolde is vastgelegd in drie rapporten, getiteld:

- Landinrichting Beneden Egge (Mededeling 596)
- Landinrichting Zuidwolde-Noord (Mededeling 594)
- Landinrichting Zuidwolde-Zuid (Mededeling 595)

Deze samenvatting heeft betrekking op de resultaten van het onderzoek in Beneden Egge.

Ontwikkelingen in de landbouw

Het aantal landbouwbedrijven en de werkgelegenheid in de primaire landbouw zijn in Beneden Egge in de bijna tien jaar omvattende studieperiode ongeveer evenveel afgenomen als in het vergelijkingsgebied, het Noordelijk Zandgebied. Vooral het aantal melkvee- en intensieve-veehouderijbedrijven is in Beneden Egge sterk afgenomen. De veebezetting in Beneden Egge is gedaald door een sterke vermindering van het aantal melkkoeien - te vergelijken met de afname in het Noordelijk Zandgebied - die maar ten dele is gecompens-

seerd door de toename van het aantal overige graasdieren. Het aandeel van de graasdierhouderij in de totale economische betekenis van de landbouw is in Beneden Egge in tegenstelling tot beide andere landinrichtingsgebieden gedaald. Daar stond een toename van het tuinbouwaandeel tegenover. Naast grasland en voedergewassen is in Beneden Egge een behoorlijk deel van de cultuurgrond in gebruik als bouwland. In de studieperiode is het areaal graan, poot- en consumptieaardappelen flink uitgebreid. De teelt van fabrieksaardappelen blijft overigens het bouwplan domineren.

Volgens de geïnterviewden is de landbouw in het westelijk deel van Beneden Egge niet met de tijd meegegaan: er heeft weinig modernisering en uitbreiding plaatsgevonden. Dat wordt mede toegeschreven aan de invloed van het particulier grootgrondbezit. Er is ook weer grond in gebruik gekomen bij de verpachters, omdat er pachters gestopt zijn. De landbouw in het oostelijk deel van Beneden Egge is dynamischer dan in het westelijk deel. In het oostelijk deel hebben zich in de loop der tijd agrariërs uit andere delen van het land gevestigd. Daarbij zijn enkele akkerbouwbedrijven omgezet in melkveebedrijven. Recentelijk zijn twee jonge melkveehouders geëmigreerd. Een melkvee en een geitenhouder zijn daarvoor in de plaats gekomen.

Huidige positie van de landbouw

De bijna 130 landbouwbedrijven in Beneden Egge hebben ongeveer 2.700 ha cultuurgrond in gebruik en bieden omgerekend aan ongeveer 200 personen een fulltime baan. In het gebied ligt een minder zwaar accent op de graasdierhouderij dan in beide andere landinrichtingsgebieden. De intensieve veehouderij is in economisch opzicht de tweede tak, daarna volgen de akkerbouw en de tuinbouw die ongeveer even groot zijn. Gemeten naar aandeel in het grondgebruik, komt de akkerbouw op de tweede plek: een kwart van het areaal cultuurgrond is in gebruik als bouwland, waarbij een belangrijke plaats wordt ingenomen door de teelt van fabrieksaardappelen.

De gemiddelde omvang van de bedrijven in Beneden Egge is iets groter dan in Zuidwolde-Zuid, veel groter dan in Zuidwolde-Noord, maar lager dan in het vergelijkingsgebied. De melkveebedrijven in Beneden Egge zijn gemiddeld klein, de intensieve-veehouderijbedrijven, de akkerbouwbedrijven, maar vooral de overige bedrijven hebben gemiddeld een behoorlijke omvang. De gemiddeld redelijke bedrijfsomvang komt tot uiting in de vooruitzichten op het voortzetten van de bedrijven. Die vooruitzichten - op basis van de leeftijd- en opvolgingssituatie - zien er voor Beneden-Egge dan ook beter uit dan voor beide andere landinrichtingsgebieden. De bedrijven met een bedrijfshoofd van 50 jaar of ouder zonder opvolger hebben in Beneden Egge ongeveer een derde van de oppervlakte cultuurgrond in gebruik. In het Noordelijk Zandgebied hebben deze bedrijven een kwart van de grond in gebruik. Er lijken dus op termijn ruime mogelijkheden voor bedrijfsvergroting en verdere bedrijfsontwikkeling te zijn voor de blijvende bedrijven. Echter, er ligt ook een behoorlijke natuurclaim. In totaal beslaan de reservata-, natuurontwikkelings- en beheersgebieden in Beneden Egge ruim een tiende van de totale oppervlakte van het landinrichtingsgebied. Een deel van de grond voor reservata- en natuuront-

wikkelingsgebied is overigens al aangekocht, en gronden waar beheersovereenkomsten voor worden afgesloten, houden naast de natuurfunctie ook een landbouwkundige functie.

De geïnterviewden verwachten dat vooral in het westelijk deel van Beneden Egge grond vrij zal komen, gezien de zwakke landbouwkundige structuur van dit deel: veel wat oudere boeren zonder opvolger, kleinschalig, niet met de tijd meegegaan. Het grondgebruik bestaat hier in hoofdzaak uit grasland en voedergewassen, met daarnaast bouwland dat veelal los wordt gehuurd door akkerbouwers uit de nabije omgeving voor de teelt van aardappelen. Verder hebben grootgrondbezitters grond in eigen gebruik. De landbouw in het oostelijk deel van Beneden Egge wordt door de geïnterviewden positiever beoordeeld: vrij veel jonge boeren of oudere boeren met een opvolger. Naast melkveehouderij komt in dit deel akkerbouw en pluimveehouderij voor. De laatste twee takken worden uitgeoefend door gemiddeld redelijk grote bedrijven.

De melkveebedrijven in Beneden Egge - het belangrijkste bedrijfstype - zijn gemiddeld kleiner dan in beide andere landinrichtingsgebieden. Op andere aspecten, zoals het aandeel bedrijven met een ligboxenstal en de verkaveling, steken de melkveebedrijven in Beneden Egge niet ongunstig af tegen die in beide andere gebieden, maar wel tegen die in het Noordelijk Zandgebied. Uit de interviews komt verder naar voren dat de melkveebedrijven in het oostelijk deel groter zijn dan in het westelijk deel, maar gemiddeld niet echt groot.

Het ideale bedrijf dat de geïnterviewden voor de nabije toekomst voor ogen hebben, wijkt niet drastisch af van het bedrijf dat ze nu hebben. Verder is een van de terugkerende elementen dat het bedrijf makkelijk te bewerken moet zijn, wat bijvoorbeeld wil zeggen: *"alles mooi verkaveld achter de boerderij"*, *"loonwerk uitbesteed en zoveel mogelijk geautomatiseerd"*, *"goede stallen, alles onder één kap"*. De gewenste omvang van het melkquotum voor een gespecialiseerd melkveebedrijf varieert van 400 tot 600 duizend kilogram melk voor een eenmansbedrijf, bij een oppervlakte van 35 à 40 ha. Een geïnterviewde ziet als ideaal een bedrijf met een melkrobot, en een stal midden in het land - als het ware tussen de koeien in - om de loopafstanden voor de koeien beperkt te houden.

Beoordeling inrichting

Voor de verkavelingswensen kan het begrip "basisinrichting" gebruikt worden. De "basisinrichting" is een referentiebeeld voor een goede toestand van de verkaveling, de ontsluiting en de waterbeheersing voor een duurzame, veilige en concurrerende landbouw. Voor de melkveehouderij is een van de wensen een huiskavel van 60% van de bedrijfsoppervlakte. Een ruime meerderheid van de melkveebedrijven in Beneden Egge voldoet niet aan dit criterium.

De geïnterviewden beoordelen de verkaveling van de (melkvee)bedrijven in het westelijk deel van Beneden Egge als redelijk goed. De verkaveling van de bedrijven in het oostelijk deel wordt iets minder goed beoordeeld. Het loopt uiteen van *"de verkaveling van verschillende bedrijven kan verbeterd*

worden" tot "iedereen heeft een redelijke huiskavel, maar wel verspreide grond". De waterhuishouding is over het algemeen als vrij goed beoordeeld, met uitzondering van sommige plekken in het westelijk deel met voor verdroging gevoelige gronden. De ontsluiting vinden de geïnterviewden goed.

Meningen over landinrichting

In het westelijk deel van Beneden Egge is er volgens de geïnterviewden een gelaten, onverschillige houding ten opzichte van de landinrichting en vraagt men zich af of het allemaal zo nodig moet. Een verklaring voor die houding is dat er in dit deel veel oudere boeren zijn zonder opvolger met een klein bedrijf. De geïnterviewden denken dat voor deze categorie landinrichting niet zo nodig hoeft. Zij hebben er - zeker als ze gestopt zijn met melken - niet zoveel baat bij om meer grond bij huis te krijgen, in ieder geval niet als het kostenplaatje te hoog is:

"De landinrichting heeft hier weinig zin. In het gebied Fort blijven maar een paar boeren over. De stoppende boeren maken zich er niet meer druk over. Bedrijven stoppen, omdat de bedrijfsomvang te klein is en men geen opvolger heeft."

Het voorgaande wil overigens niet zeggen, dat er in het westelijk deel geen boeren zijn die landinrichting een goede zaak vinden. In het oostelijk deel van Beneden Egge is de houding van de boeren ten opzichte van landinrichting over het algemeen wat positiever. Dit hangt onder meer samen met het voorkomen in dit gebied van vrij veel jonge boeren of oudere boeren met een opvolger. Een citaat:

"Er wordt verschillend over de landinrichting gedacht. Er is een groot aantal dat positief denkt. Dit zijn voornamelijk jonge boeren die inzien dat landinrichting het bedrijf economischer kan laten draaien. Men kan besparen op loonwerkkosten en het vee kan beter worden geweid."

Uit voorgaande is duidelijk dat de houding ten opzichte van landinrichting samenhangt met de leeftijd- en opvolgingssituatie. Andere factoren volgens de geïnterviewden zijn de inrichting van de bedrijven en de mentaliteit van de boeren. Boeren met een goed ingericht bedrijf zouden kunnen denken dat landinrichting nu niet meer nodig is of zo nodig hoeft. Sommige geïnterviewden hebben gewezen op de Drentse mentaliteit die mede een verklaring zou zijn voor de gelaten, wat afwachtende houding: "Men wil eerst zekerheid hebben, voordat men tot zaken overgaat." Dat zou met name gelden voor het westelijk deel, op het "oude land", en minder voor het oostelijk deel. In dit deel is een behoorlijk aantal boeren afkomstig uit andere gebieden.

Een aantal geïnterviewde agrariërs merkt op dat de precieze stemming onder de boeren over de landinrichting nog niet goed aan te geven is, omdat er nog niet zoveel over wordt gesproken, dat het nog niet echt leeft in het gebied.

Knelpunten ruilproces

De kwaliteit van de grond, de emotionele band met de grond, het grootgrondbezit en de aankoop van bedrijven voor natuurontwikkeling zijn factoren die volgens de geïnterviewden het ruilproces kunnen bemoeilijken. Het meest genoemde knelpunt is de kwaliteit van de grond: er zijn op korte afstand grote verschillen in grondsoort en soms ook in hoogteligging. Enkele geïnterviewden tekenden hierbij aan "dat de kwaliteit van de grond geen probleem mag zijn, daar moet je overheen stappen. Je kunt daar zelf het een en ander aan verbeteren". Verder betwijfelen de geïnterviewden de medewerking van de zijde van het particulier grootgrondbezit. Tot slot kan de taxatie en financiële vergoeding van bedrijfsgebouwen bij aankoop van bedrijven voor natuurontwikkeling ontoereikend zijn om elders een nieuw, vergelijkbaar bedrijf op te zetten.

Aanbevelingen

Mede op basis van de interviews zijn de aanbevelingen opgesteld. Deze aanbevelingen zijn gerangschikt onder drie thema's, te weten: natuur, medewerking en communicatie. De meeste aanbevelingen zijn gericht aan de landinrichtingscommissie van Beneden Egge, en enkele zijn gericht aan de boeren in het gebied.

Natuur:

- zorg in de plannen voor een evenwicht tussen het natuur- en het landbouwbelang. Dat evenwicht was in de vorige ruilverkaveling zoek;
- plan geen natuurgebieden in gebieden met een gezonde landbouw;
- de natuur moet niet terug naar vroeger, dat is voorbij;
- natuurontwikkeling moet betaalbaar blijven. Het uitkopen van grote bedrijven kost miljoenen, waar de maatschappij niet op staat te wachten;
- houd als boer rekening met het Drentse Landschap, het is een volwaardige partner;
- probeer als boeren ook de kansen die liggen in natuurbeheer en natuurontwikkeling te zien en te benutten.

Medewerking:

- probeer de boeren die wellicht niet zoveel belang hebben bij landinrichting er ook bij te betrekken;
- besteed veel aandacht aan de problematiek van het grootgrondbezit. Probeer in een zo vroeg mogelijk stadium de medewerking van deze kant zeker te stellen.
- besteed in het bijzonder aandacht aan het westelijk deel van het gebied.

Communicatie:

- zorg als agrariërs dat je snel bij de planvorming wordt betrokken;
- verstrek heldere en duidelijke informatie over de mogelijkheden van landinrichting, met name de financiële aspecten;
- betrek zo snel mogelijk de streek bij de planvorming.

1. INLEIDING

1.1 Achtergrond en doel

In oktober 1996 is de landinrichtingscommissie voor Beneden Egge geïnstalleerd, tegelijkertijd met de landinrichtingscommissies voor Zuidwolde-Noord en Zuidwolde-Zuid. De drie gebieden liggen in Zuidwolde en grenzen aan elkaar (figuur 1.1). Als vorm van landinrichting is in Beneden Egge en Zuidwolde-Noord gekozen voor een ruilverkaveling met administratief karakter (RAK), en in Zuidwolde-Zuid voor een herinrichting met bijzondere doelstelling. De landinrichtingscommissies zijn verantwoordelijk voor de voorbereiding en uitvoering van de landinrichtingsplannen. In de voorbereidingsfase is er onder meer behoefte aan actuele informatie over de landbouw in de gebieden, waaronder de wensen die er bij de agrariërs leven ten aanzien van de landinrichting. Om daarin te voorzien, heeft de Dienst Landelijk Gebied (DLG) Drenthe het Landbouw-Economisch Instituut (LEI-DLO) een onderzoek laten verrichten.

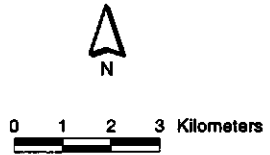
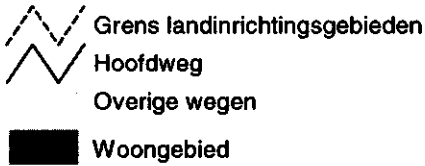
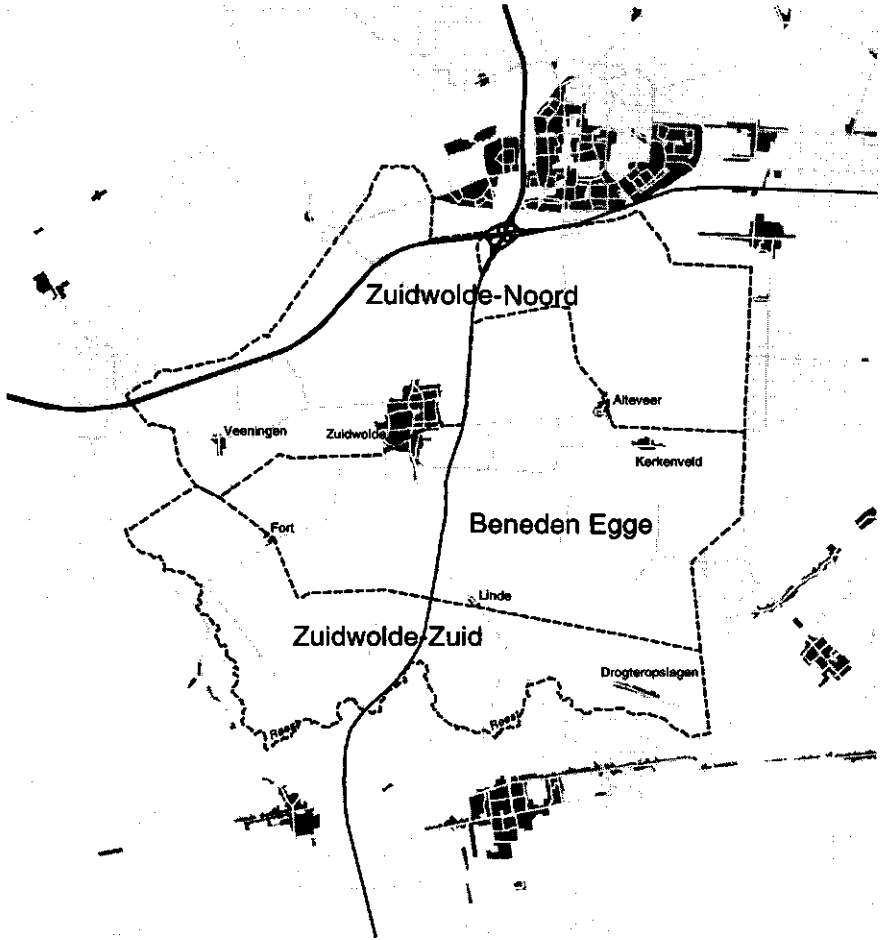
Doel van het onderzoek is:

het geven van inzicht in de recente ontwikkelingen en de huidige positie van de landbouw in het landinrichtingsgebied Zuidwolde, en in de visie vanuit de landbouw op de landinrichting en de landbouw in het gebied.

1.2 Ligging en grootte van het gebied

In figuur 1.1 is de begrenzing van de landinrichtingsgebieden in Zuidwolde weergegeven. Globaal wordt het gehele gebied begrensd door de Reest in het zuiden en zuidwesten, door de Hoogetveensche Vaart en de bebouwing van Hoogetveen in het noordwesten en noorden, en door de weg van Hollandscheveld naar Slagharen (N852) in het oosten.

De oppervlakte van de drie gebieden samen bedraagt circa 10.700 ha, waarvan 4.000 ha in Beneden Egge, 4.100 ha in Zuidwolde-Noord en 2.600 ha in Zuidwolde-Zuid (Provincie Drenthe, 1995). De geregistreerde agrarische bedrijven in het gebied hebben circa 7.800 ha grond in gebruik, waarvan ongeveer 7.400 ha bestaat uit cultuurgrond. Het overige grondgebruik bestaat in hoofdzaak uit bos- en natuurgebied.

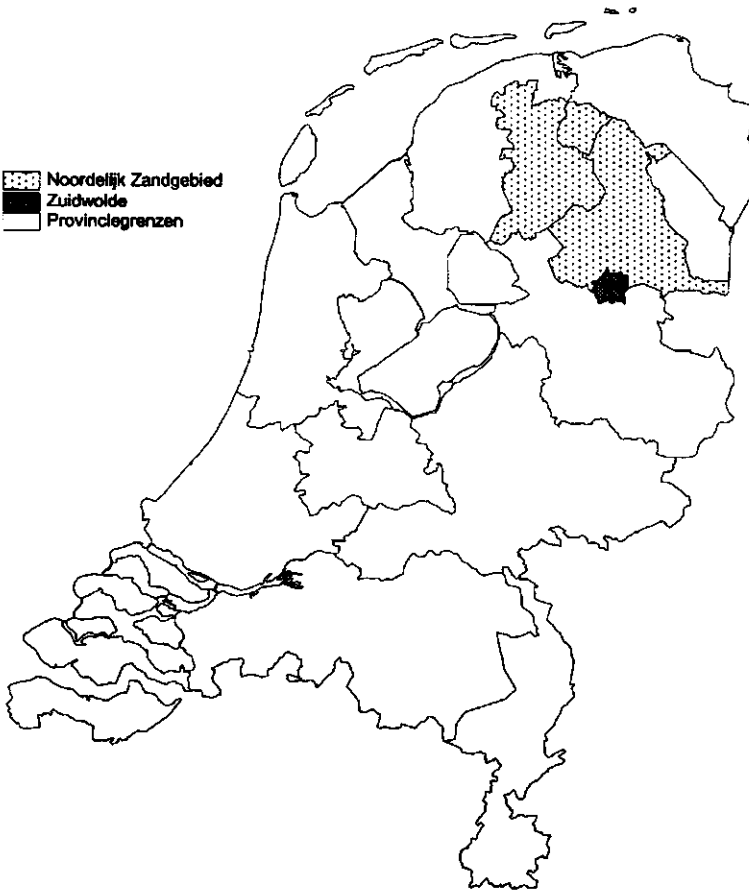
Figuur 1.1 Begrenzing landinrichtingsgebieden in Zuidwolde
Bron: AVV (RWS), CBS.

1.3 Aanpak

Het onderzoek bestaat uit twee onderdelen. Ten eerste omvat het een beschrijving van ontwikkelingen in de landbouw en de huidige positie van de landbouw in het gebied. Ten tweede wordt de visie vanuit de landbouw op de landinrichting en de landbouw in het gebied behandeld. De aanpak van de twee onderdelen wordt hier in het kort toegelicht.

Ontwikkelingen en huidige positie landbouw

De analyse en beschrijving van de ontwikkelingen en van de huidige situatie in de landbouw is gebaseerd op de gegevens uit de Landbouw telling van de geregistreerde bedrijven in het gebied. Daarvoor is zowel voor 1988 als voor

Figuur 1.2 Noordelijk Zandgebied

1996 een inventarisatie gemaakt van de bedrijven in het landinrichtingsgebied. De ontwikkelingen worden beschreven aan de hand van het aantal bedrijven, de samenstelling van de productie, het grondgebruik en de veestapel. Onderdelen van de beschrijving van de huidige situatie in de landbouw zijn: bedrijfstypen, bedrijfsgrootte, opvolging, verkaveling en mestproductie. De gegevens over verkaveling zijn afkomstig uit 1993. De belangrijkste bedrijfstypen worden afzonderlijk behandeld. Om de positie van de landbouw in Zuidwolde beter te kunnen beoordelen is een vergelijking gemaakt met die in het Noordelijk Zandgebied (figuur 1.2). Dit gebied omvat heel Drenthe met uitzondering van de Drentse Veenkoloniën en de Hondsrug, De Friese Wouden en een klein deel van Groningen (Zuidelijk Westerkwartier). In een apart hoofdstuk wordt de landbouwkundige situatie in Zuidwolde-Zuid, Zuidwolde-Noord en Beneden Egge onderling vergeleken.

Gebiedsvisie

Voor de visie vanuit de landbouw op een aantal aspecten van de landinrichting zijn acht agrariërs per deelgebied geïnterviewd. Hiermee is getracht een algemene indruk te geven van de verwachtingen en ideeën die er leven onder de boeren in het gebied ten aanzien van de landinrichting en de landbouw in het gebied. Bij de interviews is gewerkt met open vragen.

1.4 Bedrijfsomvang en -typering

Als een maat voor de economische omvang van de bedrijven is de Nederlandse grootte-eenheid (nge) gehanteerd. De nge biedt de mogelijkheid om de omvang van bedrijven te vergelijken. In bijlage 1 is een uitgebreide omschrijving van het begrip nge gegeven. Verder kunnen met behulp van de nge agrarische bedrijven worden getypeerd. Een bedrijf behoort tot een bepaald bedrijfstype als twee derde of meer van de totale nge-waarde afkomstig is van het aangegeven bedrijfs onderdeel, bijvoorbeeld: een bedrijf wordt getypeerd als melkvee(houderij)bedrijf wanneer ten minste twee derde van het totaal aantal nge uit de melkveehouderij komt. In dit onderzoek zijn vijf bedrijfstypen onderscheiden: melkveehouderijbedrijven, overige graasdierbedrijven, intensieve-veehouderijbedrijven, akkerbouwbedrijven en overige bedrijven.

2. ONTWIKKELINGEN IN DE LANDBOUW IN ZUIDWOLDE

2.1 Algemeen

In het landinrichtingsgebied Zuidwolde liggen circa 350 land- en tuinbouwbedrijven (op basis van de Landbouwtelling 1996) die bijna 7.400 ha cultuurgrond in gebruik hebben (tabel 2.1). Tussen 1988 en 1996 is het aantal bedrijven in Zuidwolde met bijna een vijfde gedaald, ofwel met gemiddeld 2,4% per jaar. In het Noordelijk Zandgebied was de daling - ruim 2% per jaar - iets minder groot. De oppervlakte cultuurgrond in gebruik bij de geregistreerde land- en tuinbouwbedrijven is in Zuidwolde in de studieperiode heel licht gestegen, terwijl het areaal cultuurgrond in het Noordelijk Zandgebied met bijna 4% is afgenomen. De werkgelegenheid in de primaire landbouw is in Zuidwolde met 20% gedaald, wat overeenkomt met de daling van het aantal bedrijven. In het Noordelijk Zandgebied is de daling wat minder groot.

Tabel 2.1 Overzicht enkele kengetallen van de landbouw naar gebied en jaar

Kengetal	Aantal Zuidwolde		Verschil 1988-1996 in procenten	
	1988	1996	Zuidwolde	Nrd. Zandgebied
Bedrijven	430	348	-19,1	-17,1
Cultuurgrond (ha)	7.294	7.368	+1,0	-3,6
Werkgelegenheid a)	656	527	-19,7	-16,4

a) Werkgelegenheid is uitgedrukt in arbeidsjaareenheden (aje). Eén aje komt overeen met de arbeid van één persoon gedurende één jaar.

Bron: CBS-Landbouwtelling, bewerking LEI-DLO.

2.2 Bedrijfstypen

In tabel 2.2 is de ontwikkeling van het aantal bedrijven weergegeven voor de onderscheiden bedrijfstypen. De belangrijkste en opvallendste ontwikkeling is de sterke daling van het aantal melkveehouderijbedrijven: in Zuidwolde daalde het aantal met een derde en in het Noordelijk Zandgebied met bijna 30%. Hier stond een vrij sterke stijging van het aantal overige graasdierbedrijven tegenover, die waarschijnlijk voor een deel te maken heeft met de overgang van melkveehouderij- naar overige graasdierbedrijven. Een dergelijke bedrijfstypeovergang vindt plaats als een melkveehouder besluit het melkvee af te stoten, en de rest van het bedrijf nog aan te houden.

Het aandeel van de melkveehouderijbedrijven op het totaal aantal bedrijven nam in de studieperiode af van 57% tot 47%, dat van de overige graasdierbedrijven steeg van 19% tot 28%. Het gezamenlijk aandeel van deze twee bedrijfstypen is hiermee vrijwel niet veranderd, en bedroeg in 1996 drie kwart.

De ontwikkelingen bij de andere bedrijfstypen varieerden van een vrij sterke daling van het aantal intensieve-veehouderijbedrijven tot een onveranderd aantal akkerbouwbedrijven. De aandelen van de andere bedrijfstypen op het totaal aantal bedrijven zijn in de afgelopen acht jaar niet zoveel veranderd, en liggen nu tussen 7% voor de akkerbouwbedrijven en 9% voor zowel de intensieve veehouderij als de overige bedrijven. In vergelijking met het Noordelijk Zandgebied zijn er in Zuidwolde wat meer intensieve-veehouderijbedrijven.

Tabel 2.2 *Ontwikkeling aantal bedrijven tussen 1988 en 1996 naar gebied en bedrijfstype*

Bedrijfstype	Aantal Zuidwolde		Indexcijfer 1996 (1988 = 100)	
	1988	1996	Zuidwolde	Nrd. Zandgebied
Akkerbouw	23	23	100	79
Melkveehouderij	244	164	67	71
Overige graasdier	80	99	124	118
Intensieve veehouderij	45	31	69	70
Overige	38	31	82	83
Alle	430	348	81	83

Bron: CBS-Landbouw telling, bewerking LEI-DLO.

2.3 Bedrijfs grootte

Bedrijfsoppervlakte

De gemiddelde oppervlakte cultuurgrond van alle bedrijven in Zuidwolde is tussen 1988 en 1996 gestegen van 17,0 tot 21,2 ha, een stijging van een kwart. In het Noordelijk Zandgebied steeg de gemiddelde bedrijfsoppervlakte met 16%: van 22,0 tot 25,5 ha. De grotere stijging in Zuidwolde is veroorzaakt door enerzijds een iets sterkere daling van het aantal bedrijven in Zuidwolde en anderzijds door de hele lichte stijging van het areaal cultuurgrond in Zuidwolde tegenover een daling van het areaal cultuurgrond in het Noordelijk Zandgebied (zie ook paragraaf 2.1).

In tabel 2.3 is de procentuele verdeling van de bedrijven naar oppervlakte cultuurgrond opgenomen. In Zuidwolde nam het percentage bedrijven met een oppervlakte tot 15 ha af, en steeg het aandeel van de bedrijven met een oppervlakte van meer dan 30 ha. In het vergelijkingsgebied vond een verschuiving plaats van de categorie van 15 tot 30 ha naar de categorie van meer dan

30 ha. Momenteel zijn er in Zuidwolde meer bedrijven met een oppervlakte van 15 tot 30 ha en minder bedrijven met een oppervlakte van meer dan 30 ha dan in het vergelijkingsgebied.

Tabel 2.3 Procentuele verdeling bedrijven naar gebied, jaar en bedrijfsoppervlakte in ha

Ha	Zuidwolde		Noordelijk Zandgebied	
	1988	1996	1988	1996
Tot 15	52	44	42	42
15 - 30	33	33	30	22
30 en meer	15	23	28	36
Totaal	100	100	100	100

Bron: CBS-Landbouwtelling, bewerking LEI-DLO.

Bedrijfsomvang

De gemiddelde omvang van de bedrijven is in Zuidwolde tussen 1988 en 1996 gestegen van 33 tot 56 nge (Nederlandse grootte-eenheden; zie voor toelichting paragraaf 1.4 en bijlage 1), en in het Noordelijk Zandgebied van 40 tot 63 nge. Procentueel is de stijging van de gemiddelde bedrijfsomvang in Zuidwolde wat groter dan in het Noordelijk Zandgebied.

2.4 Productiesamenstelling

Als een maatstaf voor de economische betekenis van de verschillende landbouwsectoren is gebruik gemaakt van de nge. De ontwikkelingen in de aandelen van de verschillende productierichtingen zijn in Zuidwolde en in het Noordelijk Zandgebied vergelijkbaar: het aandeel van de graasdierhouderij (melkveehouderij en overige graasdierhouderij) is gelijk gebleven, het aandeel van de intensieve veehouderij en akkerbouw nam af en het aandeel van de tuinbouw steeg (tabel 2.4).

In beide jaren is de melkveehouderij - zowel in Zuidwolde als het Noordelijk Zandgebied - veruit de belangrijkste productierichting (tabel 2.4). In Zuidwolde is de intensieve veehouderij sterker, en de akkerbouw wat minder sterk vertegenwoordigd dan in het Noordelijk Zandgebied.

Tabel 2.4 Procentuele verdeling productie op basis van nge naar gebied, jaar en productierichting

Ha	Zuidwolde		Noordelijk Zandgebied	
	1988	1996	1988	1996
Melkveehouderij	67	63	69	68
Overige graasdierhouderij	8	12	8	10
Intensieve veehouderij	16	13	8	7
Akkerbouw	8	7	12	10
Tuinbouw	1	5	3	5
Totaal	100	100	100	100

Bron: CBS-Landbouwtelling, bewerking LEI-DLO.

2.5 Grondgebruik

Tussen 1988 en 1996 is de oppervlakte cultuurgrond in gebruik bij de land- en tuinbouwbedrijven in Zuidwolde heel licht gestegen (zie ook paragraaf 2.1). Het areaal grasland en voedergewassen is nauwelijks veranderd (-30 ha, ofwel -0,5%); het areaal bouw- en tuinland nam relatief vrij sterk toe (+104 ha, ofwel +10%).

Het areaal grasland daalde met 5% (-280 ha), en het areaal voedergewassen (snijsmaïs) steeg met 30% (+250 ha). Met andere woorden de daling van het areaal grasland is gecompenseerd door de stijging van het areaal voedergewassen. Het gezamenlijk aandeel van grasland en voedergewassen op de totale oppervlakte cultuurgrond bedraagt 85% (71% grasland en 14% voedergewassen). Het aandeel van het areaal bouwland is tussen 1988 en 1996 niet veranderd (14%). De overige grond - 1% - is in gebruik voor de opengrondstuinbouw.

In vergelijking met het Noordelijk Zandgebied is in Zuidwolde het aandeel van de voedergewassen groter (10% om 14%) en het aandeel van het bouwland kleiner (17% om 14%).

Het gebruik van het bouwland is in Zuidwolde tussen 1988 en 1996 enigszins veranderd: een sterke toename van het areaal graan, poot- en consumptieaardappelen en een sterke daling van het areaal overige gewassen (met name peulvruchten). De belangrijkste akkerbouwteelt is die van fabrieksaardappelen, waarvan het aandeel in beide jaren circa 40% bedroeg. Het aandeel van het graan in het bouwplan bedraagt nu 29%, poot- en consumptieaardappelen nemen 13% van het areaal in, suikerbieten 15%, en de resterende 4% is voor overige gewassen, zoals bijvoorbeeld graszaad.

Het bouwplan in Zuidwolde komt in grote lijnen overeen met dat in het Noordelijk Zandgebied. Belangrijkste verschil is het aandeel van het graan in het bouwplan: in Zuidwolde 29% en in het Noordelijk Zandgebied 22%. De

aandelen van de overige gewassen zijn in Zuidwolde ongeveer 1 à 2% lager dan in het Noordelijk Zandgebied.

Het percentage van de grond in eigendom bij de gebruikers is in Zuidwolde tussen 1988 en 1995 vrijwel niet veranderd: respectievelijk 73% en 74%. In het Noordelijk Zandgebied steeg het aandeel eigendom licht: van 70 tot 73%.

2.6 Veestapel

De ontwikkelingen in de rundveestapel zijn in Zuidwolde en het Noordelijk Zandgebied vergelijkbaar: een sterke daling van het aantal melkkoeien (-19%), een vrijwel onveranderd omvang van de jongveestapel en een sterke toename van de vleesveestapel (tabel 2.5).

In de intensieve veehouderij is in Zuidwolde het aantal fokvarkens meer dan gehalveerd, terwijl het aantal vleesvarkens nauwelijks veranderde. In het Noordelijk Zandgebied daalde zowel het aantal fok- als vleesvarkens. Door een toename van de pluimveestapel is de pluimveehouderij in Zuidwolde nu in economisch opzicht (op basis van nge) net iets groter dan de varkenshouderij.

Tabel 2.5 Ontwikkeling veestapel tussen 1988 en 1996 naar gebied en diersoort

Bedrijfstype	Aantal Zuidwolde		Indexcijfer 1996 (1988 = 100)	
	1988	1996	Zuidwolde	Nrd. Zandgebied
Melkkoeien	9.054	7.310	81	81
Jongvee	8.347	8.211	98	101
Vleesvee	1.574	2.829	180	142
Fokvarkens	4.334	1.735	40	85
Vleesvarkens	13.046	12.931	99	89

Bron: CBS-Landbouwtelling, bewerking LEI-DLO.

De veebezetting in Zuidwolde is tussen 1988 en 1996 gedaald van 2,3 tot 2,2 gve (grootvee-eenheden) per hectare grasland en voedergewassen; in het Noordelijk Zandgebied daalde het aantal gve per hectare van 2,2 tot 2,1. Het aantal melkkoeien per hectare grasland en voedergewassen is in Zuidwolde afgenomen van 1,4 tot 1,2; in het Noordelijk Zandgebied nam het aantal melkkoeien per hectare af van 1,5 tot 1,3.

Tot de grootvee-eenheden behoren de verschillende soorten graasdieren, zoals melkvee, jongvee, vleesvee, schapen en paarden. Met behulp van op voederbehoefte gebaseerde normen zijn de verschillende soorten graasdieren omgerekend naar grootvee-eenheden. Ook in de mestwetgeving wordt met het begrip grootvee-eenheden gewerkt. Behalve de graasdieren worden ook de dieren in de intensieve veehouderij, zoals de varkens, hiertoe gerekend. Het aantal gve per dier in de mestwetgeving is gebaseerd op de fosfaatproductie. In paragraaf 3.6 wordt hierop nader ingegaan.

3. HUIDIGE SITUATIE IN DE LANDBOUW IN ZUIDWOLDE

3.1 Inleiding

Dit hoofdstuk gaat in op de huidige situatie in de landbouw, dat wil zeggen de situatie op basis van 1996. De gegevens over de verkaveling hebben betrekking op 1993. De beschrijving is opgezet vanuit de bedrijven met een omvang van meer dan 20 nge. Een omvang van 20 nge komt in de melkveehouderij ongeveer overeen met 10 à 15 melkkoeien (inclusief bijbehorend jongvee), in de akkerbouw met een bedrijfsoppervlakte van 15 ha, uitgaande van het gemiddelde bouwplan in het gebied, en in de intensieve veehouderij met circa 70 fokvarkens of circa 500 vleesvarkens. De bedrijven met een omvang van 20 nge of meer zijn over het algemeen voor het inkomen overwegend afhankelijk van de landbouw. De bedrijven kleiner dan 20 nge zijn over het algemeen nevenberoepsbedrijven. Een omvang van 20 nge komt verder overeen met de ondergrens voor opname in het Bedrijven-Informatienet van LEI-DLO.

Ruim 30% van de bedrijven in Zuidwolde heeft een omvang van minder dan 20 nge. Deze groep bedrijven heeft 11% van de cultuurgrond in gebruik, en draagt 6% bij aan de productieomvang. Bijna twee derde van de bedrijven kleiner dan 20 nge behoort tot de overige graasdierbedrijven.

3.2 Bedrijfstypen

In totaal hebben in Zuidwolde 240 bedrijven (69%) een omvang van meer dan 20 nge. Daarvan behoort 62% tot de melkveehouderij-, 12% tot de overige graasdier-, 11% tot de intensieve veehouderij-, 5% tot de akkerbouw-, en 10% tot de overige bedrijven (tabel 3.1). In Zuidwolde zijn dus de graasdierbedrijven - evenals in het Noordelijk Zandgebied - veruit in de meerderheid.

Tot de overige bedrijven in Zuidwolde behoren gemengde bedrijven, zoals bedrijven met melkvee en varkens of bedrijven met akkerbouw en pluimvee, en tuinbouwbedrijven.

In tabel 3.1 is ook de gemiddelde bedrijfsomvang - uitgedrukt in nge - weergegeven. Met uitzondering van de akkerbouwbedrijven, is de gemiddelde omvang van alle andere bedrijfstypen in Zuidwolde kleiner dan die van de bedrijven in het Noordelijk Zandgebied.

Tabel 3.1 Verdeling bedrijven (aantal en %), en de gemiddelde bedrijfsomvang in nge naar gebied en bedrijfstype; bedrijven groter dan 20 nge, 1996

Bedrijfstype	Zuidwolde			Noordelijk Zandgebied	
	aantal	%	nge per bedrijf	%	nge per bedrijf
Melkveehouderij	149	62	81	66	97
Overige graasdier	29	12	35	11	43
Intensieve veehouderij	26	11	67	6	82
Akkerbouw	12	5	76	9	76
Overige	24	10	100	8	108
Alle	240	100	76	100	89

Bron: CBS-Landbouw telling, bewerking LEI-DLO.

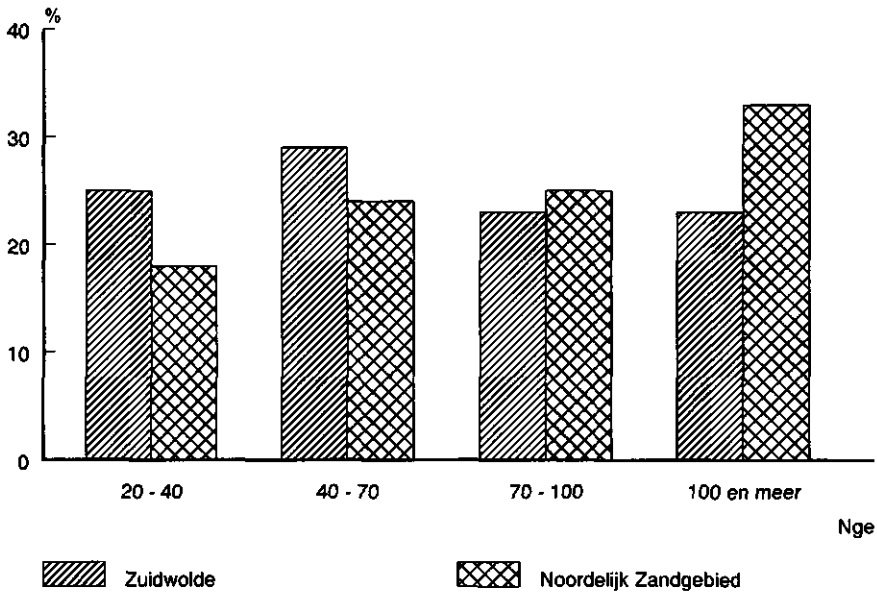
3.3 Bedrijfsomvang en continuïteit

De mogelijkheden voor continuïteit van een bedrijf hangen onder meer af van de behaalde financiële resultaten, de verhouding vreemd en eigen vermogen, de ontwikkelingen in de sector waartoe het bedrijf behoort en de inkomsten van buiten het bedrijf. Gegevens over deze aspecten zijn niet beschikbaar voor de bedrijven in het studiegebied. Om toch een indicatie te geven van de toekomstperspectieven van de bedrijven, kan de bedrijfsomvang (in nge) als een soort graadmeter worden gebruikt. Immers, de continuïteitskansen van een bedrijf stijgen bij een toenemende bedrijfsgrootte. Dat kan ook geïllustreerd worden aan de hand van het opvolgingspercentage: dat neemt toe bij een grotere bedrijfsomvang.

Welke omvang een bedrijf moet hebben om continuïteit op langere termijn te verzekeren, valt moeilijk te zeggen. Dat hangt zoals hiervoor is aangegeven af van verschillende factoren. Met dit in het achterhoofd kan heel globaal het volgende beeld worden geschetst. Bij een bedrijfsomvang van meer dan 70 nge zullen de toekomstperspectieven vrij gunstig zijn. Bij een omvang tussen 40 en 70 nge zijn de vooruitzichten iets minder gunstig, maar zal veel afhangen van de eerdergenoemde factoren. Voor bedrijven met een omvang van minder dan 40 nge zijn de toekomstperspectieven minder gunstig en spelen de hiervoor vermelde factoren een nog grotere rol, bijvoorbeeld in hoeverre er sprake is van (neven)inkomsten buiten het bedrijf.

De relatie tussen bedrijfsgrootte en opvolging zag er voor Nederland in 1996 als volgt uit: op de bedrijven met een omvang tussen 20 en 40 nge lag het opvolgingspercentage op 24%, op de bedrijven tussen 40 en 70 nge op 43%, en op de bedrijven met een omvang van meer dan 70 nge op 69%.

In figuur 3.1 is uitgezet hoe de bedrijven in Zuidwolde en het vergelijkingsgebied zijn verdeeld over verschillende bedrijfsgrootten. In Zuidwolde

Figuur 3.1 Procentuele verdeling bedrijven groter dan 20 nge naar bedrijfsomvang in nge en gebied, 1996

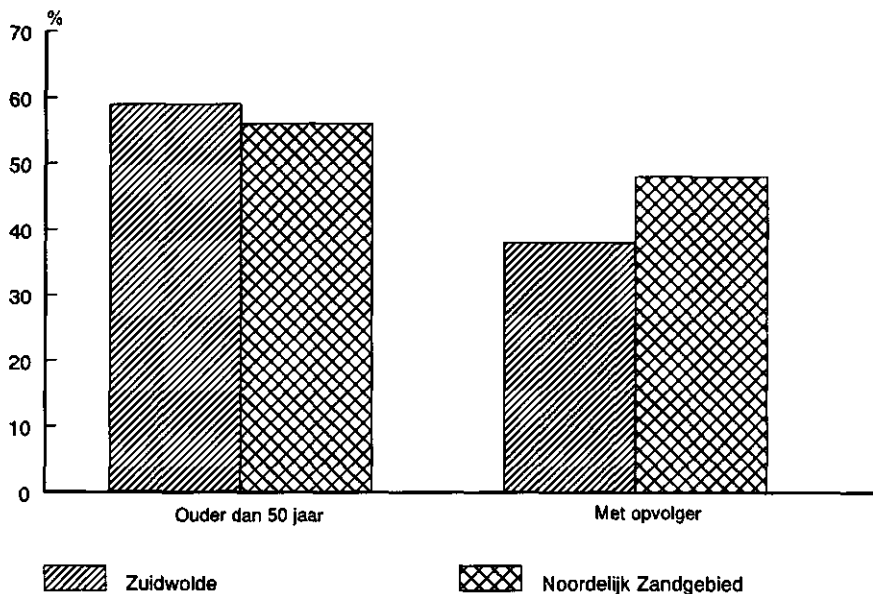
Bron: CBS-Landbouwtelling, bewerking LEI-DLO.

heeft 46% van de bedrijven een omvang van meer dan 70 nge, tegenover 58% in het Noordelijk Zandgebied.

3.4 Leeftijd en opvolging

De vraag in de Landbouwtelling over de aanwezigheid van een opvolger wordt alleen gesteld aan bedrijfshoofden van 50 jaar of ouder. Het opvolgingspercentage geeft aan op hoeveel bedrijven met een (oudste) bedrijfshoofd van 50 jaar of ouder, er een (schoon)zoon of (schoon)dochter is van minimaal 16 jaar die naar verwachting te zijner tijd het bedrijf over gaat nemen. Het opvolgingspercentage geeft een goede indicatie van het aantal bedrijven dat zal worden gecontinueerd.

In Zuidwolde zijn iets meer bedrijven met een bedrijfshoofd van 50 jaar of ouder dan in het Noordelijk Zandgebied (respectievelijk 59% en 56%), en het opvolgingspercentage in Zuidwolde ligt lager dan in het Noordelijk Zandgebied (38% om 48%, figuur 3.2). Het lagere opvolgingscijfer in Zuidwolde is niet verwonderlijk gezien de minder grote omvang van de bedrijven in Zuidwolde in vergelijking met het Noordelijk Zandgebied. Een nog groter contrast ontstaat wanneer de landelijke cijfers hier naast worden gelegd: 55% van de bedrijven heeft een bedrijfshoofd van 50 jaar of ouder, waarvan 52% een opvolger heeft.

Figuur 3.2 Percentage bedrijven met een bedrijfshoofd van 50 jaar of ouder en het opvolgingspercentage naar gebied; bedrijven groter dan 20 nge; 1996
 Bron: CBS-Landbouwteiling, bewerking LEI-DLO.

Naar bedrijfstype uitgesplitst, ligt het opvolgingscijfer in Zuidwolde het hoogst op de melkveehouderijbedrijven (44%) en het laagst op de overige graasdier- en akkerbouwbedrijven, waar slechts enkele bedrijven een opvolger hebben.

Een globale indicatie van de hoeveelheid grond die op termijn vrij zou kunnen komen, is de hoeveelheid grond die nu in gebruik is bij de bedrijven met een bedrijfshoofd ouder dan 50 jaar zonder opvolger. Voor de blijvende bedrijven biedt dat mogelijkheden tot vergroting van de bedrijfsoppervlakte en verdere bedrijfsontwikkeling. In 1996 hadden de bedrijven in het studiegebied met een bedrijfshoofd boven de 50 jaar zonder opvolger (inclusief de bedrijven kleiner dan 20 nge) circa 2.600 ha cultuurgrond in gebruik, wat neerkomt op ruim een derde van de totale oppervlakte cultuurgrond. In het Noordelijk Zandgebied ligt het aandeel op een kwart.

3.5 Verkaveling

In 1994 is het advies van de Centrale Landinrichtingscommissie uitgekomen over de notitie "Basisinrichting ten behoeve van de land- en tuinbouw"

van het Landbouwschap. "Basisinrichting kan worden omschreven als een referentiebeeld van een goede toestand van de verkaveling, de ontsluiting en de waterbeheersing voor een duurzame, veilige en concurrerende land- en tuinbouw en een flexibel grondgebruik" (CLC, 1994). In hoeverre het referentiebeeld bereikbaar is, hangt mede af van het planologisch, water- en milieubeleid voor het gebied, de fysieke toestand van het gebied en de technische en financiële mogelijkheden. Het begrip basisinrichting is uitgewerkt in inrichtingswensen per productierichting op het gebied van de verkaveling, de ontsluiting en de waterbeheersing. In dit onderzoek gaat - gezien de voorhanden zijnde gegevens - de aandacht uit naar de verkaveling, en dan met name die van de melkveehouderij. In figuur 3.3 zijn voor de melkveehouderij en de akkerbouw een aantal inrichtingswensen voor de verkaveling opgenomen. Met uitzondering van de gewenste perceelsgrootte, zijn de voorzieningen in het schema doorgaans onderdeel van landinrichting (collectieve voorzieningen). Voor percelen van voldoende omvang zijn de individuele agrariërs zelf verantwoordelijk.

Onderdelen	Melkveehouderij	Akkerbouw
Aantal		1 huiskavel en concentratie van eventuele veldkavels
Grootte	<ul style="list-style-type: none"> - huiskavel 60% van de bedrijfsoppervlakte - percelen van 4 ha - kaveldiepte max. 1.000 m 	15 ha in typische akkerbouwgebieden
Vorm	zoveel mogelijk rechthoekige kavelvorm die indeling in percelen van voldoende vorm en grootte mogelijk maakt	

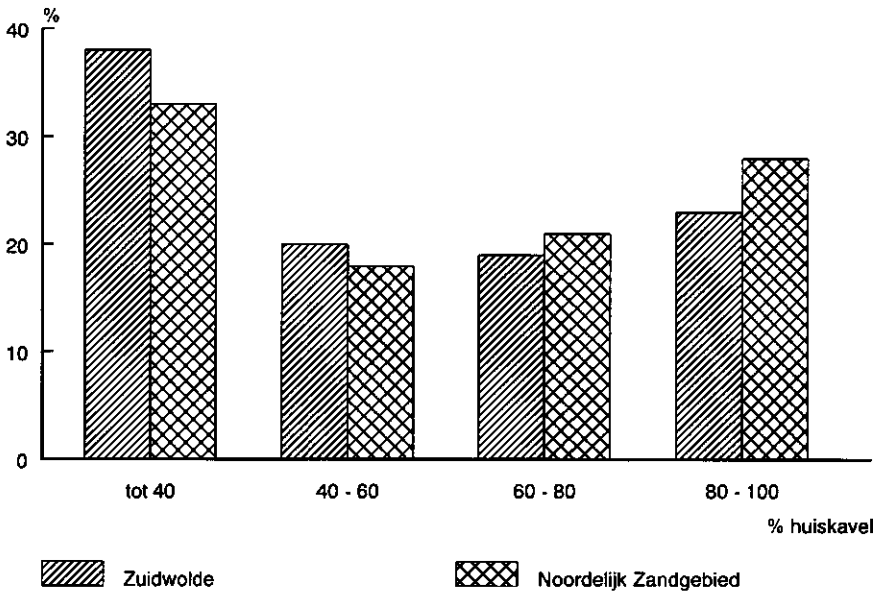
Figuur 3.3 Enkele inrichtingswensen voor de verkaveling in de melkveehouderij en de akkerbouw

Bron: CLC, 1994.

Het aantal kavels per bedrijf in Zuidwolde in 1993 (4,4) is vergelijkbaar met dat in het Noordelijk Zandgebied (4,6), wat ook geldt voor het aantal kavels per melkveehouderij- en akkerbouwbedrijf: 4,4 per melkveebedrijf in Zuidwolde en 4,2 in het Noordelijk Zandgebied, en 9,3 per akkerbouwbedrijf in Zuidwolde en 9,0 in het Noordelijk Zandgebied.

Belangrijkste verkavelingskenmerk voor de melkveehouderijbedrijven is het aandeel van de bedrijfsoppervlakte dat bij de bedrijfsgebouwen ligt. Deze huiskavel moet voldoende groot zijn om het melkvee daar in het weideseizoen op te laten verblijven. In Zuidwolde heeft 42% van de melkveebedrijven meer dan 60% van de bedrijfsoppervlakte aan huis liggen. In het Noordelijk Zandge-

bied is het aandeel van de melkveebedrijven met een huiskavel van meer dan 60% van de bedrijfsoppervlakte ongeveer de helft. Een meer gedetailleerd overzicht van de grootte van de huiskavel geeft figuur 3.4. In Zuidwolde zijn meer bedrijven met weinig (minder dan 40%) grond bij huis, en minder bedrijven met veel (meer dan 80%) grond bij huis dan in het Noordelijk Zandgebied. Het aandeel van de melkveebedrijven met een huiskavel tussen 40% en 60% is in beide gebieden gelijk (39%).

Figuur 3.4 Percentage melkveebedrijven naar het aandeel van de huiskavel op de totale oppervlakte cultuurgrond (% huiskavel) naar gebied, 1993

3.6 Mestproductie

Inleiding

Eind 1995 is de Integrale notitie mest- en ammoniakbeleid (LNV en VROM, 1995) uitgebracht, met daarin de beleidslijnen voor de komende 10 à 15 jaar. Kern van het voorgestelde beleid vormt het door de overheid en landbouwbedrijfsleven ontwikkelde systeem van de mineralenboekhouding. Bij invoering van het mineralenaangiftesysteem (MINAS) in 1998 vervalt de huidige mestboekhouding. In plaats van de nu geldende gebruiksnormen, die bepalen hoeveel dierlijke mest er per jaar op het land mag worden gebracht, komen de verliesnormen. Bij gebruik van dierlijke mest is een zeker verlies onvermijdelijk. Bij overschrijding van die hoeveelheid, de zogeheten verliesnorm, volgt een heffing. Bedrijven boven een veebezetting van 2,5 grootvee-eenheden (gve)

per hectare zijn met ingang van 1998 verplicht aan de mineralenaangifte mee te doen. Bedrijven beneden deze grens hoeven geen mineralenaangifte te doen. In 2000 wordt bekeken wanneer deze bedrijven wel mee moeten doen. Er geldt overigens wel een maximum aanvoernorm. Als op het bedrijf zelf geen mest wordt geproduceerd mag uiteindelijk niet meer dan 80 kg fosfaat per hectare met dierlijke en overige organische mest worden aangevoerd. In 1996 gold voor grasland nog een gebruiksnorm van 135 kg fosfaat per hectare en voor bouwland een van 110 kg fosfaat per hectare.

Het accent van het ammoniakbeleid ligt op emissiereductie. Een van de voorstellen is dat bedrijven met een veebezetting boven de 2,0 gve per hectare verplicht zijn een emissiearme stal te bouwen.

Eerst zal ingegaan worden op de huidige mestproductie in het gebied, en vervolgens op de veebezetting, die een belangrijke rol speelt in het voorgestelde mest- en ammoniakbeleid.

Mestproductie

De mestproductie is uitgedrukt in de hoeveelheid fosfaat, waarbij is uitgegaan van de door de overheid vastgestelde fosfaatproductienormen per diersoort (forfaitaire normen). De totale mestproductie - op basis van alle geregistreerde bedrijven - bedroeg in 1996 in Zuidwolde 840 ton. Per hectare cultuurgrond komt dit neer op 114 kg fosfaat. In het Noordelijk Zandgebied lag de productie op 87 kg fosfaat per hectare.

De maximale aanwendingsnorm voor grasland lag in 1996 op 135 kg fosfaat per hectare, en voor mais- en bouwland op 110 kg. Op basis van deze normen is er in het studiegebied ruimte voor een fosfaatproductie van 940 ton, wat ruim 10% hoger is dan de totale fosfaatproductie in het gebied (op basis van forfaitaire normen). Weliswaar is er op gebiedsniveau geen mestoverschot, op bedrijfsniveau bestaan er wel overschotten. Circa een kwart van alle mestproducerende bedrijven in Zuidwolde heeft een mestoverschot (in het Noordelijk Zandgebied 14%). Het mestoverschot op deze bedrijven bedraagt een derde van de totale mestproductie in het gebied, waarvoor op de overige bedrijven in het gebied (theoretisch) voldoende afzetmogelijkheden zijn.

Veebezetting

In het mest- en ammoniakbeleid wordt een onderscheid gemaakt in bedrijven op basis van de veebezetting. Bedrijven met een veebezetting van meer dan 2,5 grootvee-eenheden (gve) per hectare zijn verplicht aan het mineralenaangiftesysteem (MINAS) mee te doen. Binnen MINAS staat één gve gelijk aan één melkkoe met een mestproductie van 41 kg fosfaat. Op basis van hun mestproductie worden de verschillende diersoorten omgerekend naar gve, bijvoorbeeld: 2,5 gve komen overeen met of 2,5 melkkoeien, of 5 fokzeugen of 14 vleesvarkens.

In Zuidwolde ligt op 40% van alle bedrijven met vee en een omvang van meer dan 20 nge de veebezetting boven 2,5 gve per hectare; voor het Noordelijk Zandgebied geldt dat voor een kwart (tabel 3.2). Het deel van de melkvee-

bedrijven met een veebezetting van meer dan 2,5 gve per hectare bedraagt in Zuidwolde 30% en in het Noordelijk Zandgebied 20%.

Tabel 3.2 Procentuele verdeling bedrijven groter dan 20 nge met vee naar veebezetting en gebied in 1996

Gebied	Gve per ha			totaal
	tot 2,0	2,0 - 2,5	2,5 en meer	
Zuidwolde	34	26	40	100
Noordelijk Zandgebied	43	32	25	100

Bron: CBS-Landbouwtelling, bewerking LEI-DLO.

De gemiddelde veebezetting op de melkveebedrijven bedraagt in Zuidwolde 2,3 gve per hectare, die als volgt is opgebouwd: 2,1 gve komt uit de melkveehouderij, 0,1 gve uit de overige rundveehouderij en 0,1 uit de intensieve veehouderij. Met andere woorden de melkveehouderijbedrijven in Zuidwolde (en ook in het Noordelijk Zandgebied) richten zich vrijwel uitsluitend op de melkveehouderij.

3.7 Melkveebedrijven

In 1996 lagen er in Zuidwolde 149 melkveehouderijbedrijven met een omvang van meer dan 20 nge (62% van het totaal aantal bedrijven groter dan 20 nge), die ruim 60% van het totale areaal cultuurgrond in gebruik hadden en ruim 60% van de economische omvang - op basis van nge - van de landbouw in Zuidwolde realiseerden. In de vorige paragrafen is aan de hand van verschillende thema's onder meer aandacht besteed aan de melkveehouderijbedrijven in het studiegebied, en in het Noordelijk Zandgebied. In tabel 3.3 zijn die gegevens samengebracht, en aangevuld met enkele andere gegevens.

De structuur van de melkveehouderijbedrijven in Zuidwolde steekt ongunstig af tegen die in het Noordelijk Zandgebied. De bedrijven in Zuidwolde zijn kleiner in omvang, zowel in aantal melkkoeien als in oppervlakte grond, ze beschikken minder vaak over een ligboxenstal en ze zijn slechter verkaveld. De veebezetting in Zuidwolde ligt weliswaar iets hoger dan in het Noordelijk Zandgebied, maar is met het oog op de mestwetgeving redelijk. Er is overigens nog een behoorlijke groep bedrijven (30%), die een veebezetting heeft van meer dan 2,5 gve per hectare. Omdat de melkveebedrijven sterk zijn gespecialiseerd op de melkveehouderij, moet een eventueel gewenste verlaging van de veebezetting vooral worden gerealiseerd binnen deze tak. Voorbeelden daarvan zijn een toename van de melkproductie per koe, verlaging van de jongveebezetting, en aankoop van grond. De minder sterke structuur van de melkveehouderij in Zuidwolde komt tot uiting in een laag opvolgingspercentage.

Tabel 3.3 Overzicht kengetallen van de melkveehouderijbedrijven groter dan 20 nge naar gebied; 1996 tenzij anders vermeld

Kengetal	Zuidwolde	Noordelijk Zandgebied
Nge per bedrijf	81	97
Melkkoeien per bedrijf	47	58
Jongvee per 100 melkkoeien	103	92
Hectare per bedrijf	31	38
Gve_mest per 100 ha a)	226	214
Melkkoeien per 100 ha	155	155
% met ligboxenstal b)	44	69
% bedrijven met meer dan 60% huiskavel b)	42	49
Opvolgingspercentage	44	57

a) Gve volgens de mestwetgeving; b) 1993.

Bron: CBS-Landbouwtelling, bewerking LEI-DLO.

3.8 Andere bedrijven

Behalve de melkveehouderijbedrijven zijn er nog vier typen bedrijven onderscheiden. In totaal vallen in deze vier typen 91 bedrijven met een omvang van meer dan 20 nge. In deze paragraaf wordt een korte karakteristiek per bedrijfstype gegeven.

Overige graasdierbedrijven

De 29 overige graasdierbedrijven (groter dan 20 nge) in Zuidwolde hebben 8% van het totale areaal cultuurgrond in gebruik en realiseren 5% van de economische omvang. Gemiddeld hebben deze bedrijven 20 ha cultuurgrond in gebruik, die vrijwel helemaal bestaat uit grasland. De omvang van de bedrijven is klein: liefst drie kwart van de bedrijven heeft een omvang beneden de 40 nge. Ongeveer 60% van de bedrijven heeft een bedrijfshoofd van 50 jaar of ouder zonder opvolger.

In totaal (inclusief bedrijven kleiner dan 20 nge) zijn er circa 100 overige graasdierbedrijven - ofwel bijna 30% van het totaal aantal bedrijven - die 15% van het areaal cultuurgrond in gebruik hebben. Hoewel de bedrijfshoofden over het algemeen al wat ouder zijn en er meestal geen opvolger is, wil dit niet zeggen dat veel van deze bedrijven op korte termijn zullen stoppen. Meestal drukken op deze bedrijven weinig financiële lasten, en zijn er ook andere bronnen van inkomsten. Door bijvoorbeeld verhuur van land, en het inscharen van jongvee kunnen de bedrijven een soort ondersteunende rol spelen voor de melkveehouderij.

Akkerbouwbedrijven

De 12 akkerbouwbedrijven (groter dan 20 nge) in Zuidwolde hebben circa 10% van het totale areaal cultuurgrond in gebruik en realiseren 5% van de economische omvang. Zowel de gemiddelde omvang (nge) als de gemiddelde oppervlakte zijn vrijwel gelijk aan die van de akkerbouwbedrijven in het Noordelijk Zandgebied. Het bouwplan in de twee gebieden komt dan ook met elkaar overeen. In dat bouwplan is een groot deel ingeruimd voor de teelt van fabrieksaardappelen (circa 40%). De graanteelt komt in oppervlakte op de tweede plaats, waarvan het aandeel in het bouwplan in Zuidwolde iets groter is dan in het vergelijkingsgebied (27% om 22%). Ook de verkaveling van de bedrijven wijkt in beide gebieden nauwelijks van elkaar af. Vrijwel geen enkel akkerbouwbedrijf in Zuidwolde met een bedrijfshoofd van ouder dan 50 jaar heeft een opvolger.

Intensieve-veehouderijbedrijven

De 26 intensieve-veehouderijbedrijven (groter dan 20 nge) in Zuidwolde hebben 2% van het totale areaal cultuurgrond in gebruik en realiseren bijna 10% van de economische omvang. Een vrij grote groep van deze bedrijven heeft een geringe omvang (ruim 40% is kleiner dan 40 nge). Binnen de intensieve veehouderij is er een behoorlijk verschil in omvang: de gemiddelde omvang van de 10 pluimveehouderijbedrijven bedraagt 87 nge, die van de 9 varkensbedrijven is slechts 53 nge. Ook de overige intensieve-veehouderijbedrijven - vleeskalverbedrijven en gemengde bedrijven - hebben een niet zo grote omvang (57 nge).

Op de intensieve-veehouderijbedrijven in Zuidwolde komen evenals in het Noordelijk Zandgebied vrij veel jonge bedrijfshoofden voor. Het opvolgingspercentage ligt in Zuidwolde iets hoger dan in het Noordelijk Zandgebied.

Overige bedrijven

De 24 overige bedrijven (groter dan 20 nge) in Zuidwolde hebben 8% van het totale areaal cultuurgrond in gebruik en realiseren ruim 10% van de economische omvang. Tot de overige bedrijven behoren gemengde veehouderijbedrijven (12), bedrijven met akkerbouw en veehouderij (8) en tuinbouwbedrijven (4). De gemiddelde bedrijfsomvang van de overige bedrijven ligt duidelijk boven dat van alle andere bedrijfstypen, wat veroorzaakt wordt door de grote gemiddelde omvang van de tuinbouwbedrijven. De omvang van de gemengde veehouderijbedrijven ligt op het gemiddelde van alle bedrijven. De resterende bedrijven zijn vrij klein in omvang.

Een groot deel van de overige bedrijven heeft een bedrijfshoofd ouder dan 50 jaar, en het opvolgingspercentage op deze bedrijven is laag.

4. LANDBOUW IN BENEDEN EGGE, ZUIDWOLDE-NOORD EN ZUIDWOLDE-ZUID

4.1 Inleiding

In dit hoofdstuk wordt de landbouw in de drie landinrichtingsgebieden - Beneden Egge, Zuidwolde-Noord en Zuidwolde-Zuid - onderling vergeleken. In paragraaf 4.2 staan de ontwikkelingen in de landbouw centraal, in paragraaf 4.3 en verder de huidige positie van de bedrijven met een omvang van meer dan 20 nge.

4.2 Ontwikkelingen

De landinrichtingsgebieden Beneden Egge en Zuidwolde-Noord zijn gemeten in aantal bedrijven, oppervlakte cultuurgrond en werkgelegenheid ongeveer even groot. Het landinrichtingsgebied Zuidwolde-Zuid is veel minder groot (tabel 4.1). In Zuidwolde-Noord zijn tussen 1988 en 1996 het aantal bedrijven en de werkgelegenheid veel sterker gedaald dan in beide andere gebieden. Verder is in Zuidwolde-Noord het areaal cultuurgrond iets afgenomen, terwijl in beide andere gebieden het areaal cultuurgrond licht is gestegen.

Tabel 4.1 Overzicht enkele kengetallen van de landbouw in Beneden Egge (B-Egge), Zuidwolde-Noord (Zw-Nrd) en Zuidwolde-Zuid (Zw-Zd)

Kengetal	Aantal in 1996			Indexcijfer 1996 (1988 = 100)		
	B-Egge	Zw-Nrd	Zw-Zd	B-Egge	Zw-Nrd	Zw-Zd
Bedrijven	126	136	86	85	75	85
Cultuurgrond (ha)	2.687	2.926	1.755	103	97	105
Werkgelegenheid a)	195	198	134	83	73	90

a) Werkgelegenheid is uitgedrukt in arbeidsjaareenheden (aje). Eén aje komt overeen met de arbeid van één persoon gedurende één jaar.

Bron: CBS-Landbouwtelling, bewerking LEI-DLO.

Beneden Egge

In Beneden Egge ligt een minder zwaar accent op de graasdierhouderij dan in beide andere gebieden. In tegenstelling tot de twee andere gebieden is ook het economische belang van deze tak in de voorbije acht jaar gedaald,

maar bedraagt nog altijd ruim de helft van de economische betekenis van de gehele landbouw in Beneden Egge. De op een na grootste tak - in economisch opzicht - is de intensieve veehouderij met een aandeel van bijna een vijfde, evenveel als in 1988. Het aandeel van de akkerbouw is iets afgenomen en bedraagt nu ruim 10%, dat van de tuinbouw is sterk toegenomen tot 10% in 1996. Ook in dit gebied is het aantal melkveehouderijbedrijven sterk gedaald. Procentueel nam echter het aantal intensieve-veehouderijbedrijven nog sterker af. Naast grasland en voedergewassen is in dit gebied een behoorlijk deel van de cultuurgrond - circa een kwart - in gebruik als bouwland. In de studieperiode is het areaal graan, en poot- en consumptieaardappelen flink uitgebreid. De teelt van fabrieksaardappelen blijft overigens het bouwplan domineren. De veebezetting is in het gebied gedaald (van 2,3 tot 2,1 gve per hectare). Dit was met name het gevolg van een sterke daling van het aantal melkkoeien (-21%), die maar ten dele is gecompenseerd door een toename van het aantal overige graasdieren. De melkveebezetting daalde evenals in Zuidwolde-Noord behoorlijk (van 1,5 tot 1,2 melkkoe per hectare).

Zuidwolde-Noord

Zuidwolde-Noord is bij uitstek een graasdierhouderijgebied. Vrijwel het gehele areaal cultuurgrond dat in gebruik is bij de landbouwbedrijven in dit gebied bestaat uit grasland en voedergewassen. In de studieperiode is daarin niets veranderd, de gebruikelijke verschuiving van grasland naar snijmaïs daar gelaten. Het aandeel van de graasdierhouderij in de economische omvang van de landbouw is ook niet veranderd. Er heeft echter wel een verschuiving plaatsgevonden van de melkveehouderij naar de overige graasdierhouderij, die geïllustreerd kan worden met de verandering in de veestapel: een sterke daling van het aantal melkkoeien (-24%) en een forse uitbreiding van de vleesveestapel. Per saldo is het aantal grootvee-eenheden echter niet veranderd. De ontwikkelingen in de veestapel en het areaal cultuurgrond leidden tot een lichte toename van de veebezetting (van 2,1 tot 2,2 gve per hectare). Het aantal melkkoeien per hectare is echter sterk gedaald (van 1,3 tot 1,0 melkkoe per hectare). De sterke daling van het aantal bedrijven in dit gebied is in hoofdzaak veroorzaakt door de zeer sterke afname van het aantal melkveehouderijbedrijven: tussen 1988 en 1996 met bijna 40%. Naast grasland en voedergewassen is een klein gedeelte (6%) van het areaal cultuurgrond in gebruik als bouwland. In de studieperiode heeft een verschuiving plaatsgevonden naar de graanteelt, dat nu bijna de helft van het areaal bouwland beslaat.

Zuidwolde-Zuid

Evenals in Zuidwolde-Noord staat de landbouw in Zuidwolde-Zuid zeer sterk in het teken van de graasdierhouderij. Het economisch belang van deze tak is in de studieperiode zelfs nog iets toegenomen, dankzij de melkveehouderij. Het aandeel van de overige graasdierhouderij bleef constant, in tegenstelling tot dat van de overige graasdierhouderij in Zuidwolde-Noord. Het aandeel - in economisch opzicht - van de intensieve veehouderij is gedaald en be-

draagt nu ruim een tiende. Verder levert de akkerbouw nog een kleine bijdrage (6%) aan de economische omvang van de landbouw in het gebied. Ook in Zuidwolde-Zuid is het aantal melkveehouderijbedrijven fors afgenomen. Het areaal cultuurgrond in gebruik bij de bedrijven is in de studieperiode licht gestegen (5%), wat voor een belangrijk deel te danken is aan de uitbreiding van het areaal voedergewassen. Het overgrote deel (90%) van het areaal cultuurgrond bestaat uit grasland en voedergewassen. De resterende oppervlakte is in gebruik als bouwland. Het bouwplan is in vergelijking met de twee andere gebieden intensief: bijna 80% bestaat uit aardappelen en suikerbieten. De daling van het aantal melkkoeien bleef beperkt (-10%). Door een toename van het aantal overige graasdieren is het aantal gve gelijk gebleven. In combinatie met de toename met het areaal grond leidde dat tot een lichte daling van de veebezetting (van 2,5 tot 2,4 gve per hectare). De melkveebezetting nam minder sterk af dan in beide andere gebieden (van 1,6 tot 1,4 melkkoe per hectare).

4.3 Bedrijfsomvang

Het grootste deel van de bedrijven groter dan 20 nge in de drie gebieden is gespecialiseerd in de melkveehouderij (tabel 4.2). Het aandeel van dit type loopt uiteen van bijna 60% in Beneden Egge tot twee derde in Zuidwolde-Zuid. Op de tweede plaats - maar op ruime afstand - komen in Zuidwolde-Noord de overige graasdierbedrijven, in Beneden Egge de overige bedrijven en in Zuidwolde-Zuid de intensieve-veehouderijbedrijven.

De gemiddelde bedrijfsomvang is in Beneden Egge het grootst, die in Zuidwolde-Zuid ligt hier maar iets onder, terwijl de gemiddelde omvang in Zuidwolde-Noord duidelijk achterblijft (tabel 4.2). Echter, er bestaan grote verschillen in bedrijfsomvang tussen de verschillende bedrijfstypen binnen een ge-

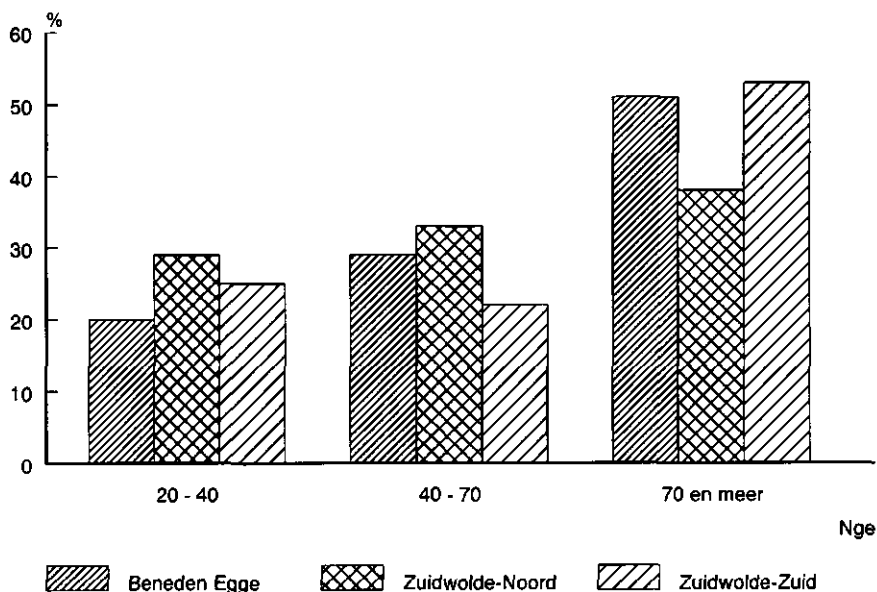
Tabel 4.2 Aantal bedrijven en gemiddelde bedrijfsomvang in nge naar gebied en bedrijfstype in 1996, bedrijven groter dan 20 nge

Bedrijfstype	Beneden Egge		Zuidwolde-Noord		Zuidwolde-Zuid	
	aantal	nge/ bedr.	aantal	nge/ bedr.	aantal	nge/ bedr.
Melkveehouderij	48	74	61	81	40	91
Overige graasdier	8	39	18	34	3	30
Intensieve veehouderij	8	86	10	55	8	64
Akkerbouw	6	84	3	52	3	85
Overige	12	148	7	59	5	44
Alle	82	83	99	67	59	80

Bron: CBS-Landbouwtelling, bewerking LEI-DLO.

bied, en er zijn grote verschillen in omvang tussen dezelfde bedrijfstypen in de drie gebieden. In Zuidwolde-Noord is de gemiddelde omvang van alle bedrijfstypen - met uitzondering van de melkveebedrijven - vrij klein. De melkveebedrijven in Beneden Egge zijn in vergelijking met de andere twee gebieden het kleinst. De overige bedrijven in Beneden Egge vallen op door de gemiddeld grote omvang. De bedrijfsomvang van de melkveebedrijven in Zuidwolde-Zuid ligt duidelijk boven die in de andere twee gebieden.

Een beeld van de verdeling van alle bedrijven groter dan 20 nge naar bedrijfsomvang geeft figuur 4.1. Hieruit blijkt nogmaals het verschil in bedrijfsomvang tussen Zuidwolde-Noord en de beide andere gebieden. In Zuidwolde-Noord heeft nog geen 40% van de bedrijven een omvang van meer dan 70 nge, voor beide andere gebieden geldt dat voor ruim de helft van de bedrijven. In Zuidwolde-Zuid zijn wat meer kleinere bedrijven (tussen 20 en 40 nge) en wat minder bedrijven tussen 40 en 70 nge dan in Beneden Egge.

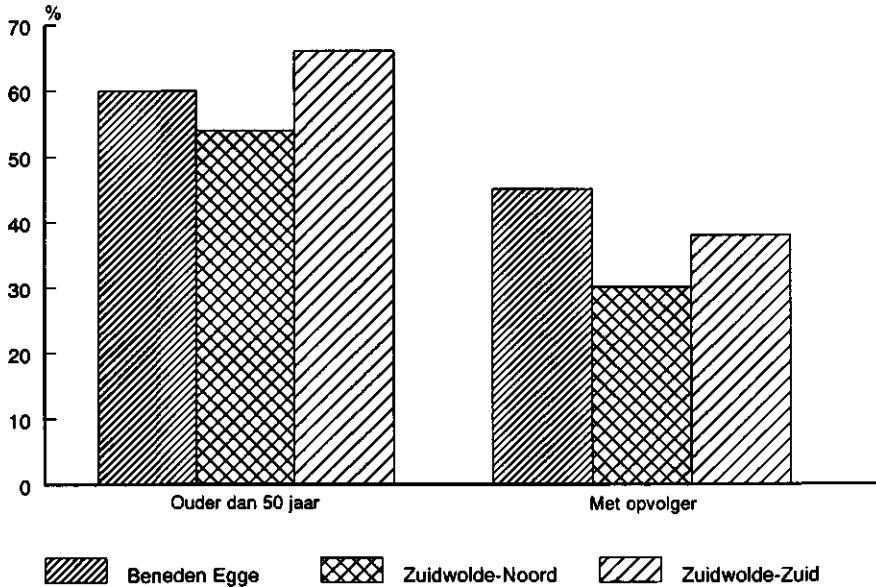
Figuur 4.1 Procentuele verdeling bedrijven groter dan 20 nge naar bedrijfsomvang in nge en gebied, 1996

Bron: CBS-Landbouwtelling, bewerking LEI-DLO.

4.4 Leeftijd en opvolging

Met behulp van de leeftijd- en opvolgingssituatie kan een indicatie worden gegeven van de toekomstige ontwikkeling van het aantal bedrijven. De vooruitzichten op het voortzetten van de bedrijven zien er op basis van deze indicatoren het beste uit voor Beneden Egge, en het slechtst voor Zuidwolde-

Zuid. In Beneden Egge zijn er in vergelijking met Zuidwolde-Noord weliswaar wat meer oudere bedrijfshoofden, maar dit wordt ruimschoots gecompenseerd door een veel hoger opvolgingspercentage (figuur 4.2). In vergelijking met Zuidwolde-Zuid zijn er in Beneden Egge minder oudere bedrijfshoofden en meer opvolgers. In Zuidwolde-Noord zijn er veel minder oudere bedrijfshoofden, en wat minder opvolgers dan in Zuidwolde-Zuid.

Figuur 4.2 Percentage bedrijven met een bedrijfshoofd van 50 jaar of ouder en het opvolgingspercentage naar gebied; bedrijven groter dan 20 nge; 1996
Bron: CBS-Landbouwteiling, bewerking LEI-DLO.

Het deel van de cultuurgrond in gebruik bij de bedrijven met een bedrijfshoofd boven de 50 jaar zonder opvolger (inclusief de bedrijven kleiner dan 20 nge) bedraagt in Zuidwolde-Noord en Beneden Egge ruim een derde, en in Zuidwolde-Zuid bijna 40%.

4.5 Andere aspecten

In tabel 4.3 zijn nog enkele andere kenmerken van de bedrijven met een omvang van meer dan 20 nge samengebracht. In het gemiddeld aantal kavels per bedrijf en de gemiddelde kavelgrootte zijn er nauwelijks verschillen tussen de drie gebieden. In Zuidwolde-Noord is het percentage van de cultuurgrond in eigendom het laagst. In dit gebied is verder de mestproductie per hectare het laagst. Zuidwolde-Zuid verkeert op dit punt in een minder gunstige positie,

wat ook blijkt uit het vrij hoge percentage van de bedrijven met een veebezetting van meer dan 2,5 gve per hectare.

Tabel 4.3 Verkaveling, % eigendom, mestproductie en veebezetting naar gebied; bedrijven groter dan 20 nge; 1996 tenzij anders vermeld

Kenmerk	Beneden Egge	Zuidwolde-Noord	Zuidwolde-Zuid
Kavels per bedrijf a)	4,5	4,3	4,3
Ha per kavel a)	5,8	5,8	5,9
% grond in eigendom b)	81	66	76
Kg fosfaat per ha	127	105	140
% bedrijven met meer dan 2,5 gve/ha	40	38	46

a) 1993; b) 1995.

Bron: CBS-Landbouwtelling, bewerking LEI-DLO.

4.6 Melkveebedrijven

Van de melkveebedrijven - het belangrijkste bedrijfstype in de drie gebieden - zijn enkele kenmerken in tabel 4.4 weergegeven. De melkveebedrijven in Beneden Egge zijn gemiddeld het kleinst. Op de overige aspecten steken de melkveebedrijven in dit gebied niet ongunstig af tegen die in beide andere gebieden. De melkveebedrijven in Zuidwolde-Zuid zijn gemiddeld het grootst, en tellen relatief veel opvolgers. Voorts zijn de bedrijven in dit gebied wat intensiever en iets slechter verkaveld dan in beide andere gebieden. De melkveebedrijven in Zuidwolde-Noord nemen qua omvang een tussenpositie in. Echter, het aandeel van de bedrijven met een ligboxenstal en het opvolgingspercentage in dit gebied zijn laag. Gunstig is de lage veebezetting.

Tabel 4.4 Overzicht kengetallen van de melkveebedrijven groter dan 20 nge naar gebied; 1996 tenzij anders vermeld

Kengetal	Beneden Egge	Zuidwolde-Noord	Zuidwolde-Zuid
Melkkoeien per bedrijf	42	46	52
Gve_mest per 100 ha a)	230	216	239
% met ligboxenstal b)	49	35	50
% bedr. met meer dan 60% huiskavel b)	44	43	39
Opvolgingspercentage	45	37	54

a) Gve volgens de mestwetgeving; b) 1993.

Bron: CBS-Landbouwtelling, bewerking LEI-DLO.

4.7 Conclusies

In het kort worden enkele conclusies over de bedrijfsstructuur voor elk gebied gegeven. Hierbij wordt direct aangetekend dat er grote verschillen bestaan tussen de bedrijfstypen in een gebied, en er grote verschillen bestaan tussen dezelfde bedrijfstypen in de drie gebieden. En uiteraard is er ook binnen de verschillende bedrijfstypen een grote verscheidenheid in de bedrijfsstructuur. De verkaveling van de bedrijven wordt niet genoemd, omdat die gemiddeld over alle bedrijven in de drie gebieden nauwelijks van elkaar afwijkt.

De gemiddelde bedrijfsomvang in Beneden Egge is redelijk, de intensiteit van het grondgebruik is niet al te hoog, en het opvolgingspercentage is hoger dan in beide andere gebieden. De melkveebedrijven in dit gebied zijn gemiddeld vrij klein.

De gemiddelde omvang van de bedrijven in Zuidwolde-Noord is vrij klein, de intensiteit van het grondgebruik is laag, en het opvolgingspercentage is erg laag. De laatste twee punten gelden ook voor de melkveebedrijven in het gebied. De omvang van de melkveebedrijven ligt tussen die in de twee andere gebieden in.

In Zuidwolde-Zuid is de gemiddelde bedrijfsomvang redelijk, de intensiteit van het grondgebruik is vrij hoog, en het opvolgingspercentage is vrij laag. De melkveebedrijven in dit gebied onderscheiden zich van die in de andere gebieden door een grotere omvang en een groter aantal opvolgers.

Bij bovenstaande beoordeling is vooral gekeken naar de gebieden onderling. In het vorige hoofdstuk is de landbouw in de drie gebieden als geheel vergeleken met die in het Noordelijk Zandgebied. Daaruit komt naar dat de structuur van de landbouw in Zuidwolde als geheel ongunstig afsteekt tegen die in het Noordelijk Zandgebied, wat ook opgaat voor de drie gebieden afzonderlijk.

5. VISIE VAN LANDBOUWERS IN BENEDEN EGGE

5.1 Inleiding

In dit hoofdstuk is de visie vanuit de landbouw op de landinrichting Beneden Egge verwoord. Hiervoor zijn in maart 1997 acht agrariërs geïnterviewd. Ze zijn onder meer gekozen op basis van hun kennis over de landbouw in het gebied. Bij de selectie van de te interviewen agrariërs is er verder voor gezorgd dat ze verspreid over het gebied wonen. De namen van de te interviewen agrariërs zijn aangeleverd door de landinrichtingscommissie.

De interviews zijn gehouden in de vorm van open vraaggesprekken, dat wil zeggen: de geïnterviewden konden in eigen bewoordingen uitdrukken hoe ze zelf en meer algemeen hoe de landbouwers in het gebied denken over de onderwerpen die de interviewer naar voren bracht. Bij een aantal gesprekken zat er niet één, maar zaten er twee of drie bedrijfshoofden (van de maatschap) aan de "interviewtafel". De betekenis van de landinrichting, en de ontwikkelingen in de landbouw waren de hoofdonderwerpen van de interviews. Voor dat verslag wordt gedaan van deze onderdelen, worden eerst enkele kenmerken van de bedrijven van de geïnterviewden behandeld (paragraaf 5.3). Voor een beter begrip van de visie van de geïnterviewden wordt in paragraaf 5.2 ingegaan op enkele kenmerken van het gebied en enkele aspecten van het landinrichtingsproject. Ter illustratie zijn in de tekst letterlijke uitspraken van de geïnterviewden opgenomen. Deze zijn cursief en tussen aanhalingstekens weergegeven.

5.2 Gebiedskenmerken

In de projectnota "Landinrichting Beneden-Egge" (Provincie Drenthe, 1994) worden binnen het gebied Beneden Egge op grond van landschappelijke kwaliteiten en natuurwaarden vier deelgebieden onderscheiden. De "westelijke-veldontginning" (Drogter- en Bazuinerveld) is een heide-ontginningslandschap, waarvan de landschappelijke openheid als gebiedskwaliteit is aangemerkt. Aan dit gebied is een primair landbouwkundige functie toegekend. De "rug van Zuidwolde" (ten zuiden van de kern van Zuidwolde en ten westen van de Hoogeveen-Ommen (N48) heeft een kleinschalig en afwisselend landschap. Karakteristiek voor dit gebied is de verweving van functies: landbouw, bos, natuur en recreatie. De gebiedskwaliteiten van de "oostflank van de rug" (Steenberger Oosterveld, De Slagen) zijn de karakteristieke slagenverkaveling en de potentiële natuurwaarde van bepaalde landbouwgronden. Het is aangeduid als een gebied waar de functies landbouw en natuur naast elkaar voorkomen. De "oostelijke veldontginning/hoogveenontginning" (Alteveer, Ker-

kenveld, Linde) heeft als gebiedskwaliteit de landschappelijke openheid. Dit deelgebied heeft een primair landbouwkundige functie.

In het kader van het relatienotabeleid is in Beneden Egge 230 ha beheers- en circa 245 ha reservaatgebied aangewezen. Daarnaast is 45 ha natuurontwikkelingsgebied aangewezen. Samen beslaan deze gebieden 13% van de totale oppervlakte van het landinrichtingsgebied. Het overgrote deel van deze gebieden ligt op de rug van Zuidwolde en de oostflank van de rug van Zuidwolde, in het middelste deel van Beneden Egge ten zuiden en ten oosten van de kern van Zuidwolde. Een deel van de grond voor reservaat- en natuurontwikkelingsgebied is overigens al aangekocht, en gronden waar beheersovereenkomsten voor worden afgesloten, houden naast de natuurfunctie ook een landbouwkundige functie.

5.3 Bedrijfskenmerken

Type bedrijf

De meeste geïnterviewden (zes van de acht) hebben een gespecialiseerd melkveebedrijf. Verder is er een geïnterviewde met een akkerbouw-, en een met een gemengd bedrijf. De gemiddelde omvang van de bedrijven van de geïnterviewden ligt ruim boven de gemiddelde omvang van alle bedrijven in Beneden Egge. Op de melkveebedrijven worden tussen de 40 en 80 melkkoeien (gemiddeld ruim 50) gehouden, op een oppervlakte die varieert van ruim 20 tot circa 50 ha (gemiddeld ruim 30 ha). De veebezetting loopt uiteen van 1,4 tot 1,8 melkkoe per hectare, en komt gemiddeld overeen met de gemiddelde veebezetting in Beneden Egge.

De leeftijd van de (oudste) geïnterviewden varieert van circa 30 jaar tot 60 jaar. Degenen ouder dan 50 jaar hebben vrijwel allemaal een opvolger, waarmee ze in een maatschap het bedrijf uitoefenen. De opvolger (zoon) heeft meestal voor een deel van de week een baan buitenshuis. Op vrijwel elk bedrijf is er iemand die actief is in het bestuur van agrarische organisaties, zoals de NLTO, DOC, DLV en ACM.

Verkaveling

Op twee na hebben alle geïnterviewden meer dan 60% van hun grond bij huis liggen. Voor de helft van hen is het deel van de grond dat bij huis ligt zelfs meer dan 80%. Een ruime huiskavel hoeft niet te betekenen dat de verkaveling goed beoordeeld wordt. Er zijn geïnterviewden die de verkaveling niet echt goed vinden, omdat bijvoorbeeld de vorm van de kavels hier en daar te wensen overlaat, of de veldkavel op grote afstand ligt, of de veldkavel verspreid ligt over meerdere stukken. Soms is er direct aan toegevoegd dat de verkaveling ook niet echt te verbeteren valt, bijvoorbeeld door de ligging van de kavels ten opzichte van wegen en waterlopen. En het omgekeerde kan ook voorkomen, een geïnterviewde met een kleine huiskavel en enkele grote veld-

kavels vindt dat geen probleem, hoewel de verkaveling uiteraard gunstiger zou kunnen.

Waterbeheersing en ontsluiting

Over de waterhuishouding zijn de meeste geïnterviewden tevreden. Voor een geïnterviewde vormt de wateraanvoer in de zomer een probleem. Door een te geringe wateraanvoer en de hoge, droogtegevoelige grond kan het nodig zijn de hele zomer te beregenen, en moet er extra voer worden aangekocht. De kosten om de wateraanvoer te verbeteren, zijn volgens hem echter te hoog. Een andere geïnterviewde merkte op: *"In de winter en in het voorjaar is de waterhuishouding van de huiskavel niet optimaal, de sloten staan dan te droog."* Weer een andere geïnterviewde zei:

"De waterstand is soms wat aan de hoge kant, maar dit is moeilijk op te lossen, omdat je met meerdere ingezetenen hebt te maken. Ieder heeft een eigen mening over de waterstand, dit is moeilijk te regelen voor het waterschap."

Over de ontsluiting is vrijwel geen klacht geuit, die is gewoon goed: *"Alle grond ligt aan de verharde weg of goed begaanbare wegen."*

5.4 Landinrichting

Meningen

Op de vraag hoe de boeren in Beneden Egge staan ten opzichte van landinrichting, zijn de volgende antwoorden gegeven:

"Landinrichting heeft hier weinig zin";

"Landinrichting is nu niet meer zo nodig";

"Moet landinrichting zo nodig?", "Men is gelaten";

"De boeren staan niet echt negatief tegenover landinrichting, maar wel mat";

"Er wordt verschillend gedacht over landinrichting";

"Men staat positiever tegenover landinrichting dan toen";

"Men vindt landinrichting een goede zaak".

De antwoorden staan gerangschikt van minder positief tot positief. Deze verdeling komt in grote lijnen overeen met hoe er in twee verschillende delen van het gebied gedacht wordt over de landinrichting: in het westelijk deel van Beneden Egge is er een gelaten, onverschillige houding en vraagt men zich af of het allemaal zo nodig moet. Uiteraard geldt dat niet voor iedereen, er zijn wel degelijk boeren in dit gebied die de landinrichting een goede zaak vinden. In het oostelijk deel van Beneden Egge is de houding van de boeren ten opzichte van de landinrichting over het algemeen wat positiever. De houding ten opzichte van landinrichting hangt volgens de geïnterviewden onder andere sa-

men met de leeftijd van de boer, de bedrijfssituatie (waaronder de inrichtings-situatie), en de mentaliteit van de boeren.

In het westelijk deel zijn veel oudere boeren zonder opvolger met een klein bedrijf. De geïnterviewden denken dat voor deze categorie de landinrichting niet zo nodig hoeft. Zij hebben er niet zoveel baat bij om meer grond bij huis te krijgen, in ieder geval niet als het kostenplaatje te hoog is. Verder is voor boeren die zijn gestopt met melken, het belang van een grote huiskavel niet zo groot, met name als zij het melkquotum en de grond verhuren. Deze afbouwende boeren kunnen ook denken dat het niet zo nodig moet (landinrichting), zij maken zich wellicht niet meer druk om landinrichting. Een citaat:

"De landinrichting heeft hier weinig zin, in het gebied Fort blijven maar een paar boeren over. De stoppende boeren maken zich er niet meer druk over. Bedrijven stoppen, omdat de bedrijfsomvang te klein is en men geen opvolger heeft."

De jongere boeren, of de wat oudere boeren met een opvolger, staan volgens de geïnterviewden over het algemeen positiever ten opzichte van de landinrichting:

"Er wordt verschillend over de landinrichting gedacht. Er is een groot aantal dat positief denkt. Dit zijn voornamelijk jonge boeren die inzien dat landinrichting het bedrijf economischer kan laten draaien. Men kan besparen op loonwerkkosten en het vee kan beter worden geweid."

De opmerkingen "Moet het zo nodig?" en "Het is nu niet meer zo nodig" zijn mede ingegeven door de inrichting van de bedrijven. Op veel bedrijven is de verkaveling immers al verbeterd. Een geïnterviewde:

"De landinrichting ligt in het algemeen moeilijk. Men vindt het nu niet meer zo nodig. Er zijn de laatste tijd al veel boeren gestopt en er is genoeg grond vrijgekomen om uit te breiden of om meer land bij huis te krijgen. Een enkeling ligt nog ongunstig verkaveld."

De verbetering van de verkaveling - op vrijwillige basis - is mede mogelijk gemaakt door de grondpot ten behoeve van de vorige, afgestemde ruilverkaveling. Iemand merkte op dat de houding ten opzichte van landinrichting nu positiever is dan toen (1983). Er was volgens de boeren te veel bos en natuur overal in het gebied gepland, bijna iedereen kreeg ermee te maken. Nu zijn de plannen voor natuur meer geconcentreerd op bepaalde plekken, wat meer door de boeren wordt geaccepteerd.

Sommige geïnterviewden hebben gewezen op de Drentse mentaliteit die mede een verklaring is voor de gelaten, wat afwachtende houding: "Men wil eerst zekerheid hebben, voordat men tot zaken overgaat." Dat zou met name gelden voor het westelijk deel, op het "oude land", maar minder voor het oostelijk deel. In dit deel is een behoorlijk aantal boeren afkomstig uit andere gebieden. Een geïnterviewde merkte over het oostelijk deel op dat er in dit gebied geen hechte boerengemeenschap bestaat, zoals bijvoorbeeld in Twente: in dit gebied is men meer op zichzelf, en minder bij elkaar betrokken. Dit wil

overigens nog niet zeggen dat degenen die al een goed ingericht bedrijf hebben, dat anderen niet zouden gunnen.

Een aantal geïnterviewden merkt op dat de precieze stemming onder de boeren over de landinrichting nog niet is aan te geven, omdat er nog niet zoveel over wordt gesproken, met andere woorden, dat het nog niet echt leeft in het gebied.

Knelpunten inrichting

De geïnterviewden vinden de verkaveling in het westelijk deel van het gebied redelijk goed: het merendeel van de veeboeren heeft volgens hen een redelijke grote huiskavel. Dat geldt volgens hen in mindere mate voor de bouwboeren. In het westelijk deel wordt grond gehuurd door akkerbouwers die wat verderop wonen. Het gaat veelal om losse huur van percelen voor de teelt van aardappelen. De verkaveling van het oostelijk deel wordt ook niet echt slecht beoordeeld. Het loopt uiteen van "*De verkaveling van verschillende bedrijven kan verbeterd worden*" tot "*Iedereen heeft een redelijke huiskavel, maar wel verspreide grond*".

De waterhuishouding in het westelijk deel van het gebied is niet optimaal. Men heeft op sommige plekken last van de droogte, wat samenhangt met de grondsoort en de verschillen in hoogteligging van de grond. De verbetering van de waterhuishouding is volgens de geïnterviewden echter te duur. Voor het overige wordt de waterhuishouding en de ontsluiting in het hele gebied als vrij goed beoordeeld.

Knelpunten bij het ruilen

De belangrijkste omstandigheden die het ruilen volgens de geïnterviewden kunnen bemoeilijken, hangen samen met de grond (kwaliteit, emotionele band), het grootgrondbezit, en de aankoop van bedrijven voor natuurontwikkeling.

Het meest genoemde knelpunt bij het ruilen is de kwaliteit van de grond. Er zijn op korte afstand grote verschillen in grondsoort, en in sommige delen ook in hoogteligging. Enkele geïnterviewden tekenden daarbij aan dat het verschil in grondsoort niet echt een probleem hoeft te zijn: "*De kwaliteit van de grond mag geen probleem zijn, daar moet je overheen stappen. Je kunt daar zelf het een en ander aan verbeteren.*"

In het westelijk deel van het gebied is veel grond in bezit van enkele particuliere grootgrondbezitters. De geïnterviewden betwijfelen of van deze zijde medewerking zal worden verleend.

De taxatie en financiële vergoeding van bedrijfsgebouwen bij aankoop van bedrijven voor natuurontwikkeling kan ook een knelpunt opleveren. Bij bedrijfsverplaatsing zal de financiële vergoeding toereikend moeten zijn om elders een nieuw, vergelijkbaar bedrijf op te zetten. Het uitkopen van grote bedrijven kost miljoenen. Een geïnterviewde stelde dat de maatschappij daar niet op zit te wachten. Behalve voor natuurontwikkeling kan bedrijfsverplaatsing ook nodig zijn om de verkaveling in bepaalde delen van het gebied te

kunnen verbeteren. Echter, voor het grootste deel van het gebied is het volgens de geïnterviewden niet nodig.

5.5 Landbouw

Westelijk deel

De positie van de landbouw in het westelijk deel van het landinrichtingsgebied Beneden Egge is over het algemeen zwak: veel wat oudere boeren zonder opvolger, kleine bedrijven, weinig modernisering en weinig uitbreiding (zie ook vorige paragraaf onder kopje "meningen"). Een geïnterviewde:

"Er is een categorie oudere melkveehouders met een Hollandse stal, die rond de 30 koeien melken; de meesten melken tot het laatst aan toe in de weidewagen. Daarnaast zijn er de laatste jaren een aantal overgegaan op weidevee."

Kortom de landbouw in het gebied heeft een kleinschalige structuur en is niet met de tijd meegegaan. De stagnatie van de ontwikkeling van de landbouw in dit gebied wordt mede toegeschreven aan de invloed van het particulier grootgrondbezit. Het gebied is hoofdzakelijk in gebruik voor de graasdierhouderij. Daarnaast komt er bouwland voor, dat veelal los gehuurd wordt door akkerbouwers uit de nabije omgeving voor met name de teelt van aardappelen. Er is ook weer grond in gebruik gekomen bij de verpachters, omdat er pachters gestopt zijn. Gezien de structuur van de landbouw in het gebied, zullen er in de nabije toekomst waarschijnlijk veel bedrijven stoppen en zal er veel grond vrijkomen.

Oostelijk deel

De landbouw in het oostelijk deel wordt positiever beoordeeld. Er zijn vrij veel jonge boeren of oudere boeren met een opvolger. Naast de melkveehouderij komt er in dit gebied wat akkerbouw en pluimveehouderij voor. De melkveebedrijven zijn wel groter dan in het westelijk deel, maar gemiddeld niet echt groot. Een geïnterviewde schat het gemiddelde melkquotum in dit gebied op 300.000 liter. Recent zijn uit dit deel twee jonge melkveeouders geëmigreerd naar respectievelijk Denemarken en Frankrijk. Een bedrijf is overgenomen door een melkveeouder en op het andere bedrijf zit nu een geitenhouder. Over een langere periode bezien, hebben zich in het gebied meerdere agrariërs uit verschillende delen van het land gevestigd. Daarbij zijn enkele akkerbouwbedrijven omgezet in melkveebedrijven. De huidige akkerbouwbedrijven in het gebied hebben over het algemeen een behoorlijke omvang en hebben voldoende mogelijkheden om uit te groeien.

Alternatieven

Over het algemeen worden er weinig mogelijkheden gezien in alternatieve inkomensbronnen, zoals recreatie, en natuur- en landschapsbeheer. In recreatie op het bedrijf wordt niets gezien. De volgende citaten geven aan waarom niet: *"Je moet er dan een heel andere levensstijl op na houden"*, *"Wie wil er nu de hele dag vreemd volk op zijn bedrijf?"*, *"Dat moet je echt passen"* en *"Daar is de omgeving niet naar"*. In natuur- en landschapsbeheer zien enkele geïnterviewden meer mogelijkheden. Echter, er zijn weinig boeren in het gebied op dit terrein actief. Wel zijn circa vijftien boeren op eigen initiatief een aantal bij elkaar geweest om te praten over de natuurplannen in het gebied, waarbij ook gesproken is over de oprichting van een natuurcoöperatie. Daarbij is het tot nu toe echter gebleven. Enkele geïnterviewden wijzen ook op de kansen die er liggen in natuurbeheer, waarbij ze het Reestgebied als voorbeeld nemen:

"Ook in het Reestgebied liggen bedrijven die kansen hebben ondanks de beperkingen. Het vergt wel een andere ondernemersmentaliteit. Er zijn daar mogelijkheden om door beheersvergoedingen een goede sociale dekking te krijgen. Dit geeft je een goede basis en je bent niet meer afhankelijk van de markt. Het gebied ziet dat veel te negatief."

Het ideale bedrijf

Het ideale bedrijf dat de geïnterviewden voor ogen hebben, wijkt niet drastisch af van het bedrijf dat ze nu hebben: iemand met een gespecialiseerd melkveebedrijf wil dat zo houden evenals iemand met een gemengd bedrijf, het bedrijf gemengd wil laten. Een van de terugkerende elementen is dat het bedrijf makkelijk te bewerken moet zijn, wat bijvoorbeeld wil zeggen: *"alles mooi verkaveld achter de boerderij"*, *"loonwerk uitbesteed en zoveel mogelijk geautomatiseerd"*, *"goede stallen - alles onder één kap"*. Een geïnterviewde ziet als ideaal een bedrijf dat is uitgerust met een melkrobot en een stal die midden in het land staat, als het ware tussen de koeien in. Datzelfde zou min of meer bereikt kunnen worden met een stal aan de weg en aan weerszijden van de weg het land, verbonden met een veetunnel. De loopafstanden voor de koeien blijven zo beperkt.

De gewenste omvang van het melkquotum voor een gespecialiseerd melkveebedrijf varieert van 400 tot 600 duizend kilogram melk voor een eenmansbedrijf, bij een oppervlakte van 35 à 40 ha. Sommige tekenden daarbij aan dat er uiteraard een goed inkomen verdiend moet kunnen worden, en iemand merkte op *"dat een goed inkomen belangrijker is dan een zo groot mogelijk bedrijf"*. Andere wensen zijn een *"groot, ruimtelijk bedrijf"* - een wens die niet te realiseren is binnen het gebied - en een bedrijf met voldoende groeimogelijkheden.

6. AANBEVELINGEN

Mede op basis van de interviews zijn de volgende aanbevelingen gedaan. Deze aanbevelingen zijn gerangschikt onder drie thema's, te weten: natuur, medewerking en communicatie. De meeste aanbevelingen zijn gericht aan de landinrichtingscommissie van Beneden Egge, en enkele zijn gericht aan de boeren in het gebied.

Natuur

Tijdens de interviews zijn opmerkingen gemaakt over de wijze waarop in de planvorming met natuur zou moeten worden omgegaan. Deze zijn mede ingegeven door de in 1983 afgestemde ruilverkaveling. In het toenmalige plan waren overal singels en houtwallen gepland. Ruimte voor discussie en plaanpassingen was er niet of nauwelijks. Gevraagd wordt zorg te besteden aan de plekken waar natuur wordt gepland. Wanneer de natuurgebieden worden geconcentreerd op bepaalde plekken, wordt dat eerder geaccepteerd door de boeren, dan wanneer er verspreid over het gebied natuurgebiedjes worden gepland. Echter, natuurgebieden zouden sowieso niet gepland mogen worden op plekken met een gezonde, levenskrachtige landbouw. Daarvoor is weinig begrip bij de boeren. Zij vinden dat geldverspilling, en naar de mening van de geïnterviewden zit de maatschappij daar ook niet op te wachten. Verder zou de onttrekking van grond aan de landbouw voor natuurdoeleinden niet te groot mogen zijn, er moet voldoende ruimte overblijven voor de bedrijfsontwikkeling binnen de landbouw. Een meer algemeen probleem is dat er een behoorlijk gat gaapt tussen wat de boeren zich voorstellen bij natuur, en de natuur die zij bijvoorbeeld tot ontwikkeling zien komen in de reservaatgebieden (verschillende natuurbeelden).

Behalve de bedreigingen van natuurontwikkeling voor de landbouw, zoals het onttrekken van grond aan de landbouw, liggen er ook mogelijkheden voor de landbouw. De overheid - en dus de maatschappij - heeft te kennen gegeven dat er meer natuur gewenst is, en heeft daar geld voor uitgetrokken. Verder wil de overheid een grotere rol toekennen aan het particulier natuurbeheer. Daarbij komen als eerste de agrariërs in beeld, omdat zij het grootste deel van de grond in het landelijk gebied in eigendom hebben en beheren. Natuurbeheer in de vorm van beheersovereenkomsten voor beheersgebieden is - mits op een niet te groot deel van de bedrijfsoppervlakte - op veel bedrijven wel inpasbaar in de bedrijfsvoering. Echter, zwaardere vormen van beheer voor een groter deel van de bedrijfsoppervlakte en het ontwikkelen van natuur is voor individuele boeren over het algemeen niet haalbaar, mochten ze er al voor voelen. Meer mogelijkheden liggen er wanneer boeren daarvoor samenwerkingsverbanden opzetten, waarvan op verschillende plekken in het land

voorbeelden zijn. Bij de samenwerking kan ook gedacht worden aan samenwerking met het Drentse Landschap. In het gebied heeft een groep boeren gesprekken gevoerd over de oprichting van een natuurcoöperatie, maar daar is het tot nu toe bij gebleven. Enkele geïnterviewden hebben ook gewezen op de kansen die er liggen in natuurbeheer. De financiële vergoeding vermindert de afhankelijkheid van de markt, hoewel natuurontwikkeling en natuurbeheer ook gezien kunnen worden als producten, producten waarom de maatschappij vraagt.

Samengevat luiden de aanbevelingen:

- zorg in de plannen voor een evenwicht tussen het natuur- en het landbouwbelang. Dat evenwicht was in de vorige ruilverkaveling zoek;
- plan geen natuurgebieden in gebieden met een gezonde landbouw;
- de natuur moet niet terug naar vroeger, dat is voorbij;
- natuurontwikkeling moet betaalbaar blijven. Het uitkopen van grote bedrijven kost miljoenen, waar de maatschappij niet op staat te wachten; houd als boer rekening met het Drentse Landschap, het is een volwaardige partner;
- probeer als boeren ook de kansen die liggen in natuurbeheer en natuurontwikkeling te zien en te benutten.

Medewerking

Uit de interviews komt naar voren dat er wellicht boeren zijn die landinrichting niet zo nodig vinden, bijvoorbeeld omdat ze al wat ouder zijn en geen opvolger hebben, of omdat ze al een goed ingericht bedrijf hebben. Het is belangrijk ook deze boeren zoveel mogelijk bij landinrichting te betrekken. Dat geldt ook voor de particuliere grootgrondbezitters. De geïnterviewden betwijfelen of van deze zijde medewerking zal worden verleend. Geadviseerd wordt daarom in een zo'n vroeg mogelijk stadium zich te verzekeren van de medewerking van grootgrondbezitters, of in ieder geval vast te stellen waartoe de grootgrondbezitters bereid zijn. In het uiterste geval zou men kunnen besluiten de begrenzing van het gebied aan te passen, of in delen van het gebied waar weinig moeilijkheden zijn te verwachten alvast met de uitvoering van (deel)plannen te starten.

De problematiek van het grootgrondbezit speelt in het westelijk deel van Beneden Egge, het deel waarvan ook is geconstateerd dat de landbouwkundige structuur zwak is. Gezien de samenvallende problemen in dit deel, vereist het ook speciale aandacht, en wellicht ook een speciale aanpak in de planvorming.

De aanbevelingen zijn in het kort:

- probeer de boeren die wellicht niet zoveel belang hebben bij landinrichting er ook bij te betrekken;
- besteed veel aandacht aan de problematiek van het grootgrondbezit. Probeer in een zo vroeg mogelijk stadium de medewerking van deze kant zeker te stellen;
- besteed in het bijzonder aandacht aan het westelijk deel van het gebied.

Communicatie

Voorlichting en communicatie met de streek is van belang om de interesse voor landinrichting aan te wakkeren en de discussie op gang te krijgen. Daarbij moet heldere en duidelijke informatie worden verstrekt over de (on)mogelijkheden van landinrichting, met name de financiële aspecten. Door vanaf het begin de streek bij de planvorming te betrekken, is de kans groter dat er een plan komt dat breed in het gebied wordt gedragen, en zullen er in een later stadium waarschijnlijk minder aanpassingen nodig zijn. De oproep om iedereen zo vroeg mogelijk bij de landinrichting te betrekken, betekent overigens niet dat de agrariërs rustig kunnen afwachten. Zij moeten er ook zelf voor zorgen dat ze steeds bij de planvorming worden betrokken.

De aanbevelingen zijn in het kort:

- zorg als agrariërs dat je snel bij de planvorming wordt betrokken;
- verstrek heldere en duidelijke informatie over de mogelijkheden van landinrichting, met name de financiële aspecten;
- betrek zo snel mogelijk de streek bij de planvorming.

LITERATUUR

CLC (Centrale Landinrichtingscommissie) (1994)
Advies over basisinrichting ten behoeve van de land- en tuinbouw;
Utrecht

Provincie Drenthe (1994)
Landinrichting Beneden Egge; Projectnota

Provincie Drenthe (1995)
Landinrichting Zuidwolde-Noord; Projectnota

BIJLAGE

Bijlage 1 Nederlandse grootte-eenheid

Nge: Nederlandse grootte-eenheid

De productieomvang van de bedrijven en van de verschillende productierichtingen is uitgedrukt in de Nederlandse grootte-eenheid (nge). De nge is evenals de sbe (standaardbedrijfseenheid) een maatstaf voor de economische omvang van agrarische bedrijven. De nge is gebaseerd op de saldi per diersoort en per hectare gewas. De nge-normen worden regelmatig herzien. In de bijlage zijn voor een aantal diersoorten en gewassen de nge-normen voor 1988 en 1996 opgenomen. Met de nge kunnen de verschillende onderdelen (dieren, gewassen) van een bedrijf onder één noemer worden gebracht. Dit biedt de mogelijkheid om de omvang van verschillende typen bedrijven te vergelijken. De nge mag dus niet worden gezien als een maatstaf voor de fysieke omvang (zoals het aantal dieren). Voorts wordt er op gewezen dat de nge een gestandaardiseerde maatstaf is. Dit houdt in dat het aantal nge aangeeft hoe groot een bedrijf zou kunnen zijn, uitgaande van het saldo dat onder normale omstandigheden verwacht zou mogen worden. Het werkelijke saldo kan in een bepaald gebied of in een bepaald jaar of op een bepaald bedrijf afwijken van het berekende (standaard)saldo. Behalve voor de weergave van de omvang van de bedrijven en de verschillende productietakken, is de nge gebruikt om de bedrijven in te delen naar bedrijfstypen.

In tabel B1.1 zijn voor een aantal gewassen en diersoorten de nge-normen voor 1988 en 1996 opgenomen.

Tabel B1.1 Nge per dier respectievelijk ha gewas voor 1988 en 1996

Dieren/gewassen	1988	1996
Melkkoeien	0,86	1,33
Jongvee < 1 jaar	0,19	0,23
Jongvee 1-2 jaar	0,24	0,34
Fokvarkens	0,26	0,28
Vleesvarkens	0,04	0,04
Fabrieksaardappelen	1,17	1,27